

Archeologienota

Ternat – Steenvoordestraat

Natasja Reynolds, Charlotte Delannoye en Ruth Ferket

Bornem
2021

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteurs: Natasja Reyns, Charlotte Delannoye en Ruth Ferket

All-Archeo bvba
Woestijnstraat 45
2880 BORNEM

Wettelijk depot nummer
D/2021/12.807/40

© All-Archeo bvba

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	7
2.3	Onderzoeksopdracht	7
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	7
2.3.2	Beschrijving geplande werken	8
2.3.3	Werkwijze	17
2.4	Assessmentrapport	17
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied	17
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	25
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	32
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese	35
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	36
3	Samenvatting	38
4	Bibliografie	39
4.1	Publicaties	39
4.2	Websites	39
5	Bijlagen	40
5.1	Archeologische periodes	40

1 Inleiding

Deze archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 1000 m² of meer beslaat, de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt en waarbij de percelen helemaal buiten de archeologische zones liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.²

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroenderfgoed.be>

² <https://geo.onroenderfgoed.be>

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

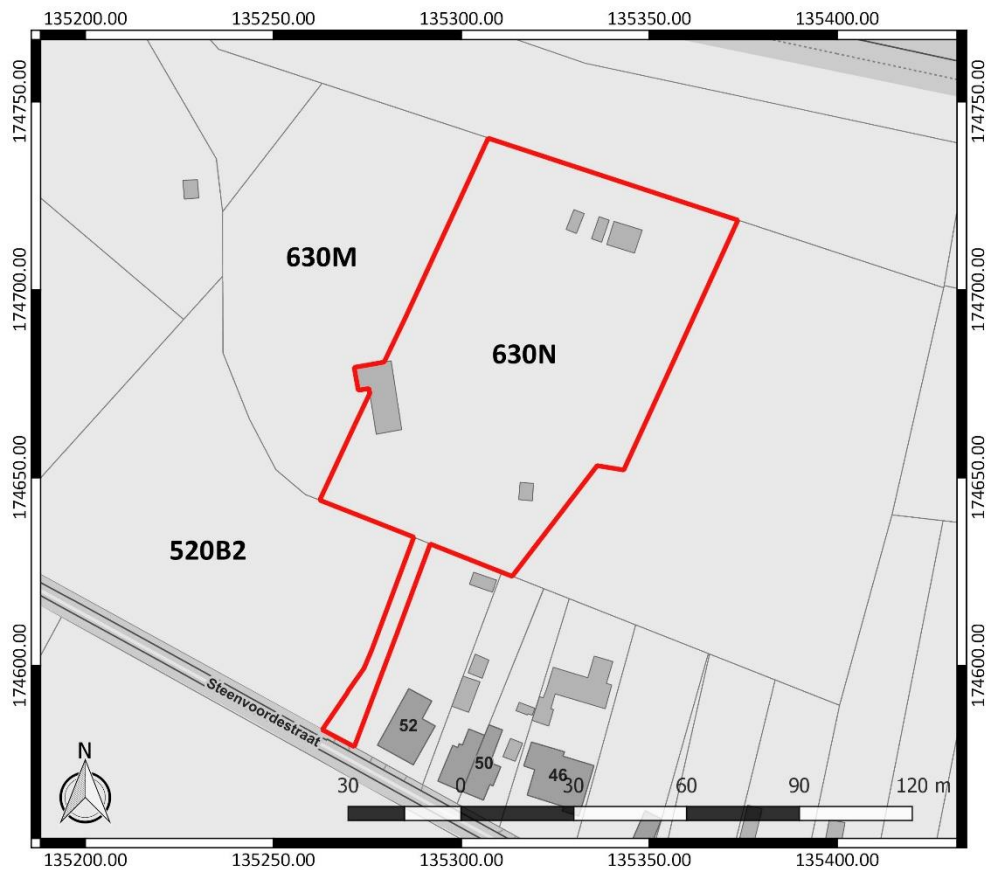
Projectcode: 2019B74

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Vlaams-Brabant, Ternat, Ternat, Steenvoordestraat, Steenvoort

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 135236, 174578
- 135374, 174755

Figuur 1: Kadasterplan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Ternat, Afdeling 1, sectie A, nummers 520B2 (partim), 630M (partim) en 630N

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 7513 m²

Topografische kaart:

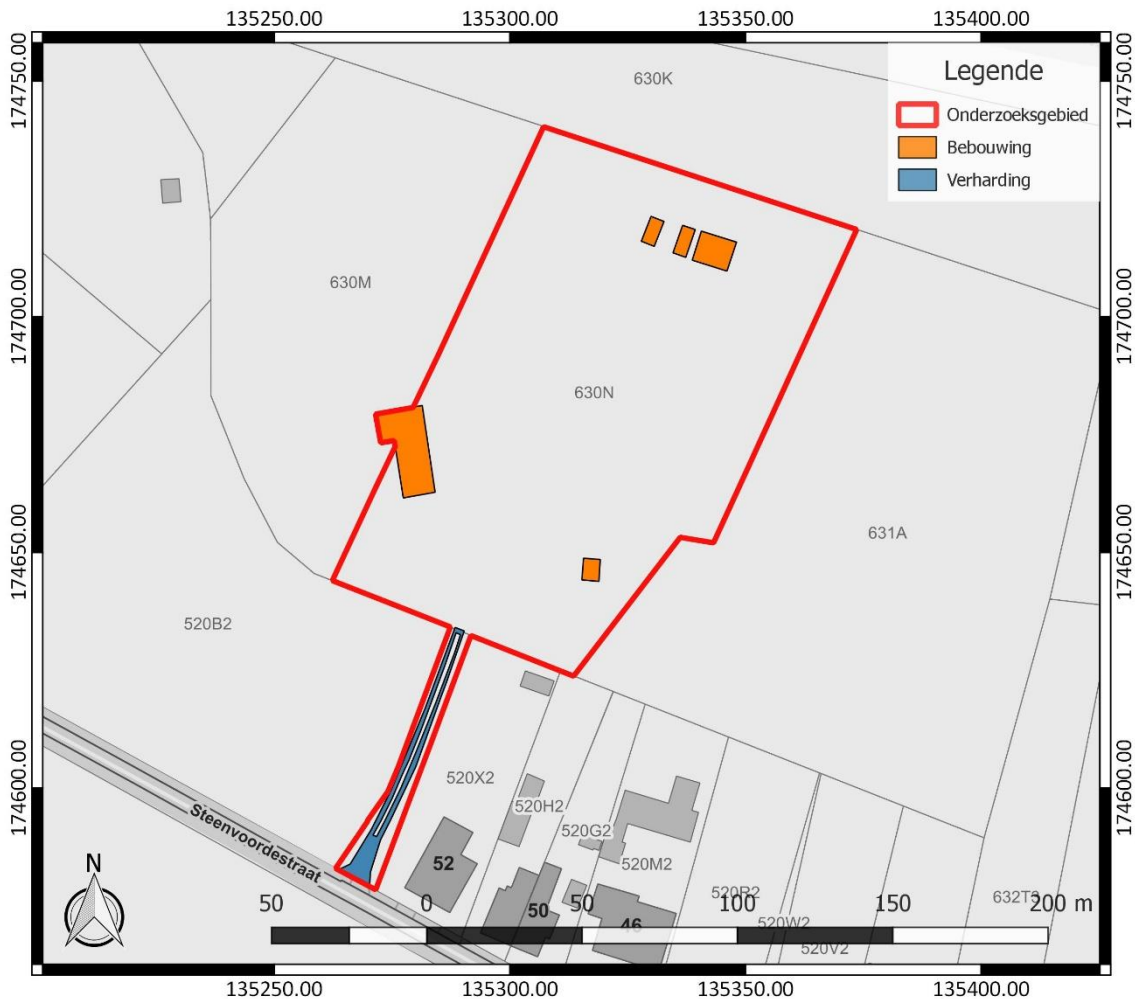

Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 18/02/2019 – 09/03/2021

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, steentijd, metaaltijden, Romeinse tijd, middeleeuwen, nieuwe tijd, akkerland, grasland, bos

Verstoorde zones: Er bevinden zich enkele gebouwen en verhardingen ter hoogte van het onderzoeksgebied (Figuur 3). Er kan verondersteld worden dat de realisatie ervan enige negatieve impact heeft gehad op het archeologisch bodemarchief. Ten zuiden van het gebouw in het westen van het onderzoeksgebied wordt ook een verstoring van het bodemarchief verwacht. In het verleden zou hier steenpuin gedumpt zijn. De precieze aard en de omvang van deze verstoring is echter niet gekend.

Figuur 3: Verstoringenkaart, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

2.2 Archeologische voorkennis

Er is geen concrete archeologische voorkennis met betrekking tot het onderzoeksgebied.

2.3 Onderzoeksoopdracht

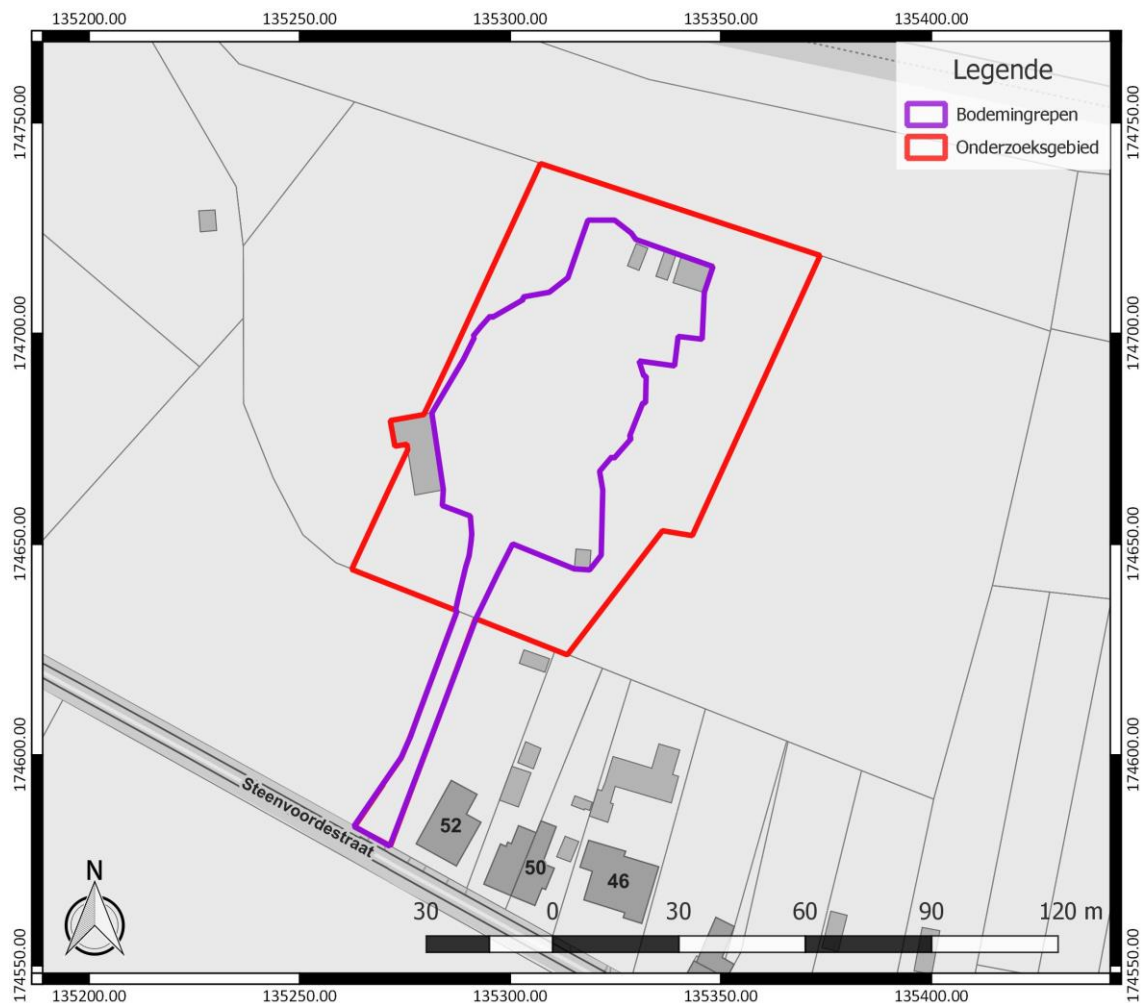
2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

Randvoorwaarden: De bomen rondom de bestaande en de nieuw geplande bebouwing blijven behouden. Slechts binnen een zone van ca. 3526 m² worden bodemingrepen gepland (Figuur 4).

Figuur 4: Afbakening van de zone waarin de werkzaamheden plaatsvinden, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

2.3.2 Beschrijving geplande werken

Op het terrein wordt de bouw van nieuwe lokalen voor scoutsgroep “De Geuzen” voorzien (Figuur 5 en Figuur 6). Het gaat om negen nieuwe gebouwen: een A-frame gebouw, een leiderslokaal en zeven chalets (Figuur 7). Voorafgaand aan deze werken worden de aanwezige constructies gesloopt. Enkel het langwerpige gebouw in het zuidwesten van het terrein blijft behouden. Bomen die in de weg staan voor het ontwerp, worden gerooid.

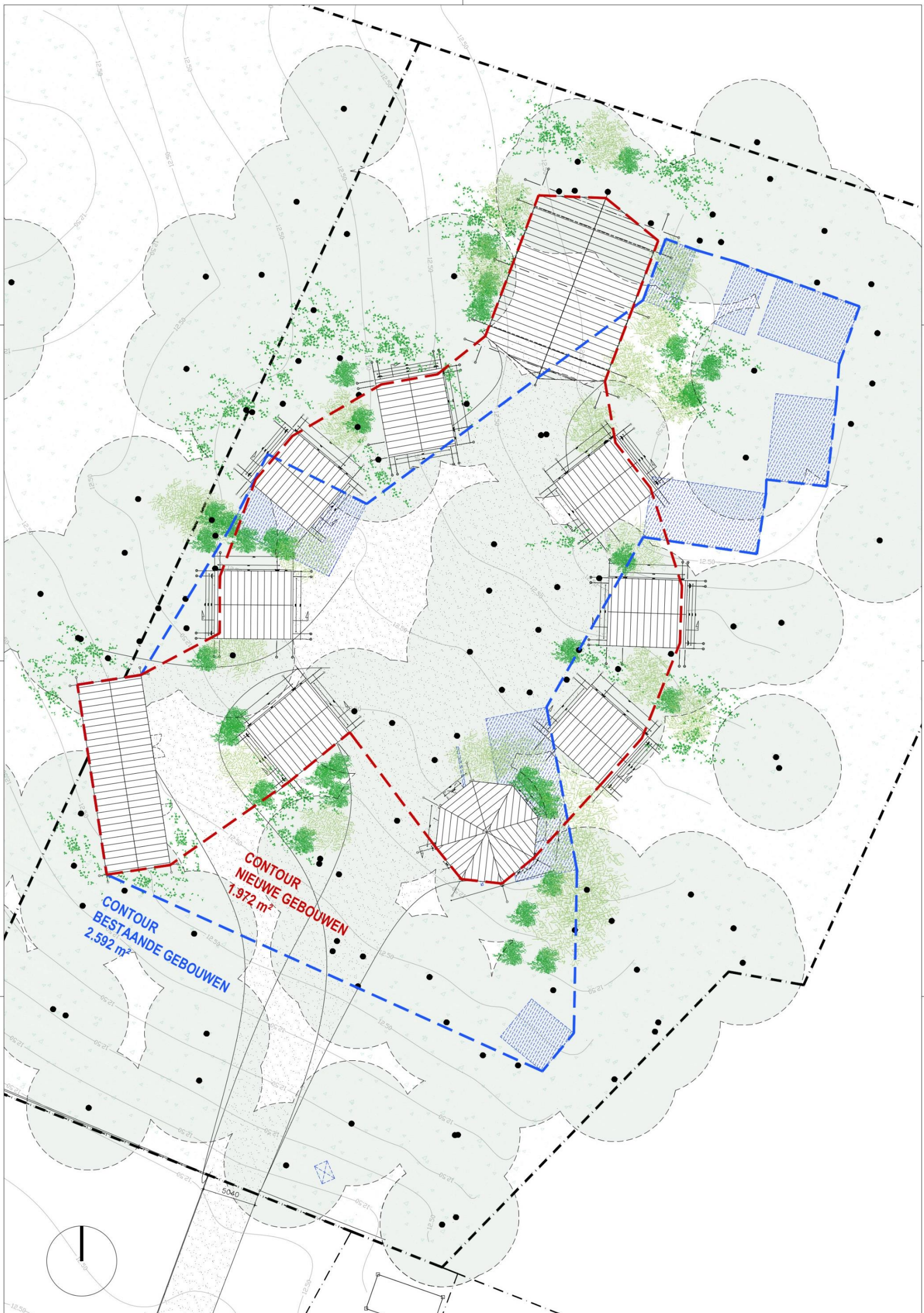
De nieuwe gebouwen worden in een cirkel opgericht, met het A-frame gebouw in het noorden en het achthoekige leiderslokaal in het zuiden. Langs de oostelijke rand van de cirkel worden drie chalets opgericht, langs de westelijke cirkelrand nog eens vier. In de grootste constructie, het A-frame gebouw, worden lokalen, een keuken en eetzaal, een ruimte voor stockage en technieken en sanitaire ruimtes ingericht (Figuur 8). De nieuwe gebouwen worden gefundeerd op een algemene funderingsplaat. Dit betekent een verstoring van ca. 80 cm tot 1 m (Figuur 9 tot Figuur 11).

De gebouwen worden gegroepeerd rond een centraal plein, dat aangelegd wordt tussen de nieuwe constructies. Het plein wordt niet volledig verhard. Er wordt een pad voorzien dat verschillende lokalen verbindt, maar voor het overig zal de centrale zone onverhard blijven. Het overige deel van het terrein zal niet verhard worden. Het bos rondom de lokalen blijft behouden. De nutsvoorzieningen zullen ofwel aan de openbare weg voorzien worden (zoals op heden het geval is) ofwel in het bestaande lokaal in het zuidwesten van het terrein. De elektriciteitsleidingen zullen respectievelijk een verstoring

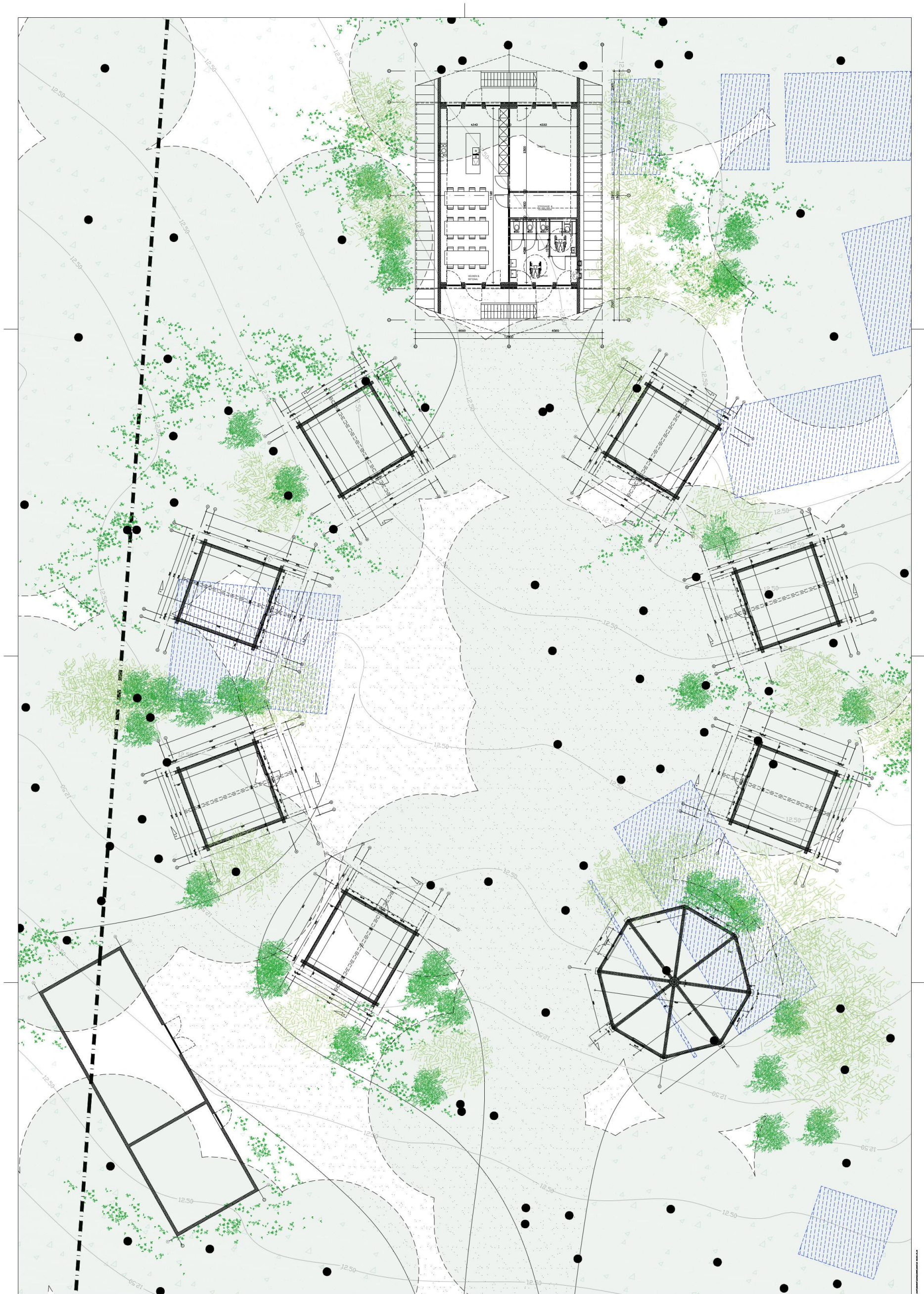
veroorzaken van 60 tot 80 cm diepte. Voor de waterleiding wordt een verstoring van minimaal 1 m verwacht. Verder wordt er ook riolering aangelegd onder het nieuwe binnenplein en onder de bestaande weg in het zuiden van het onderzoeksgebied. Tijdens de werken zal er vermoedelijk centraal, op het binnenplein, een werfzone ingericht worden.

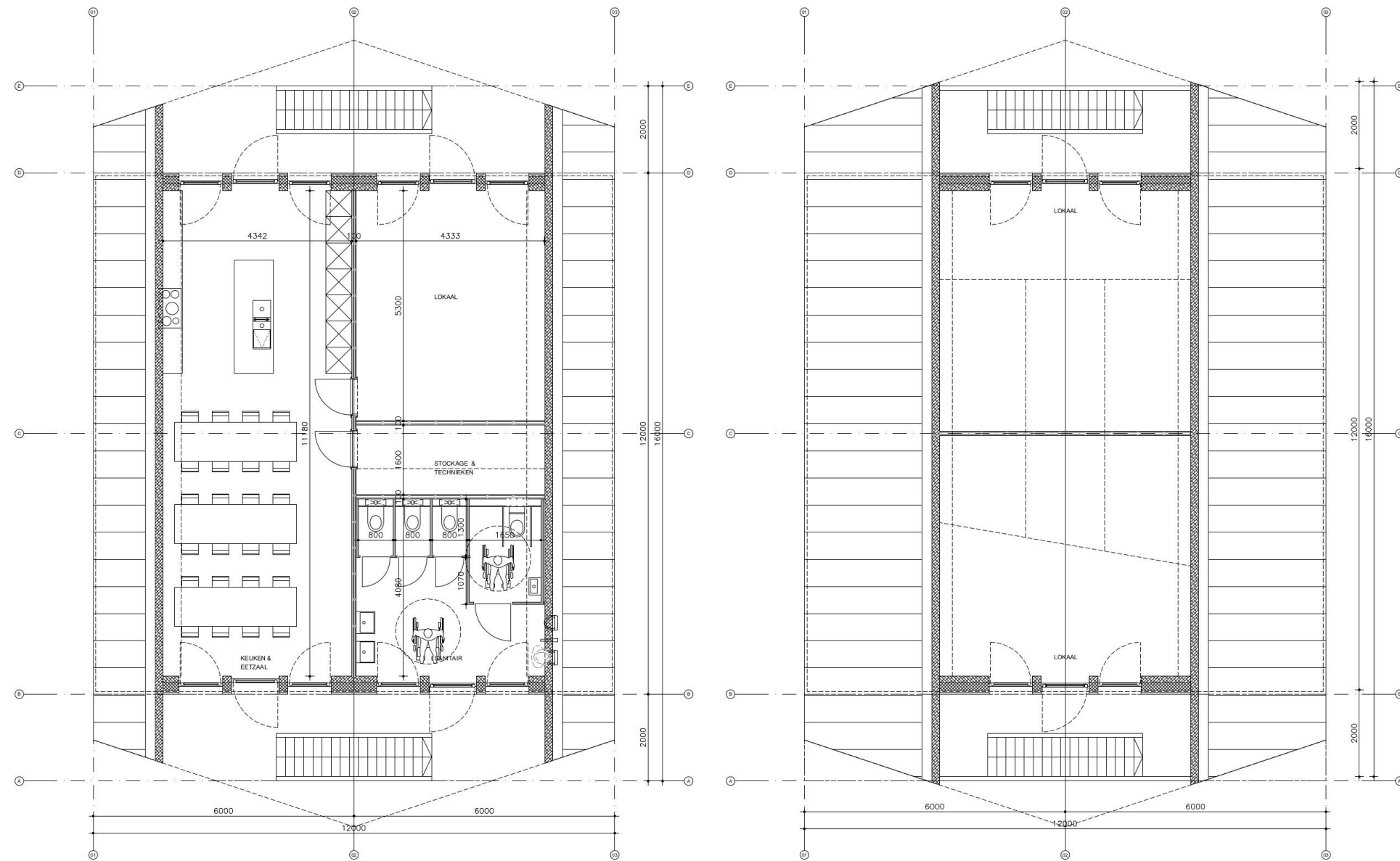
Figuur 5: Inplantingsplan (A2S-Architecten)

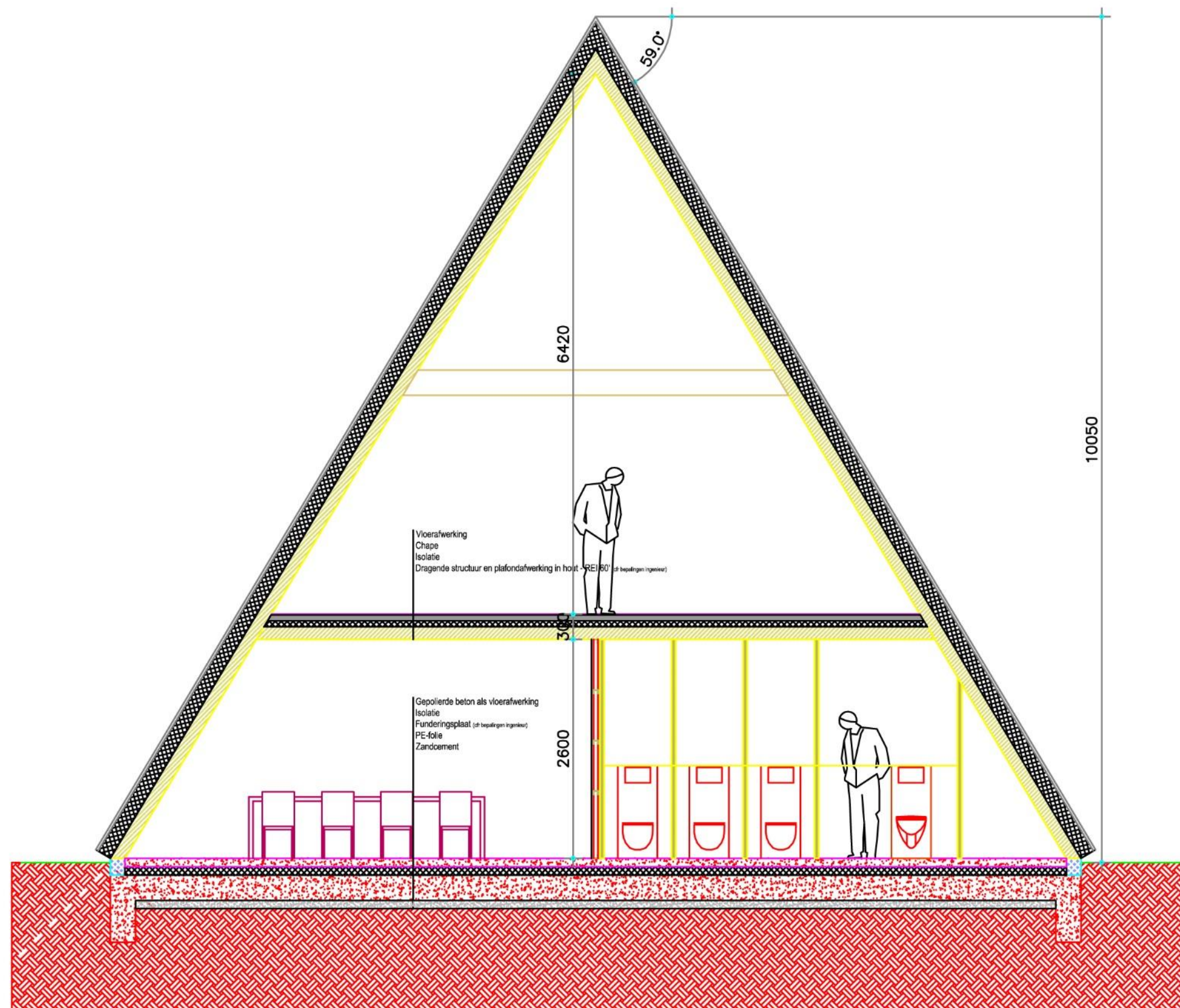
Figuur 6: Inplantingsplan met aanduiding van de bestaande en de nieuwe gebouwen (A2S-Architecten)

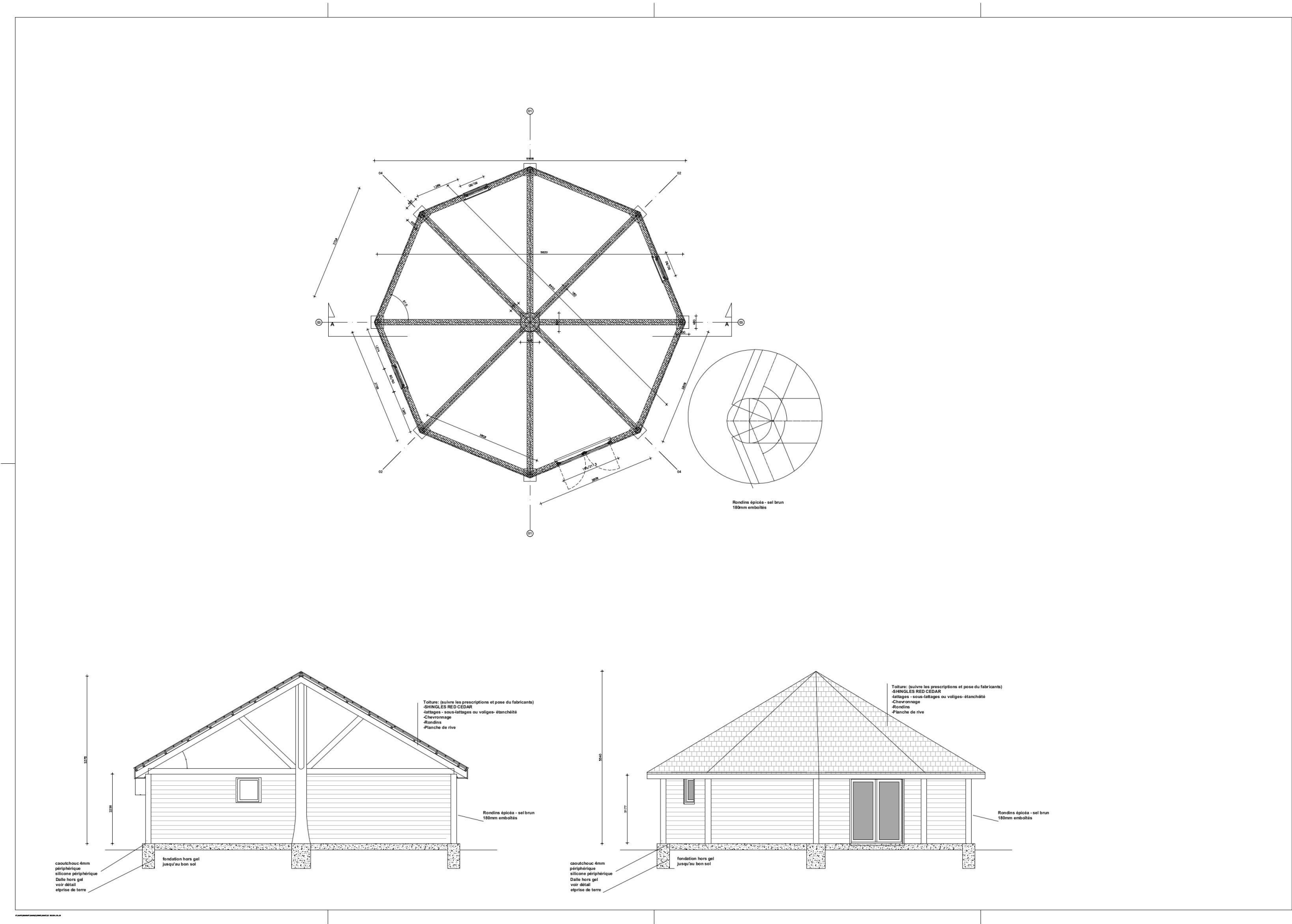
Figuur 7: Grondplan (A2S-Architecten)

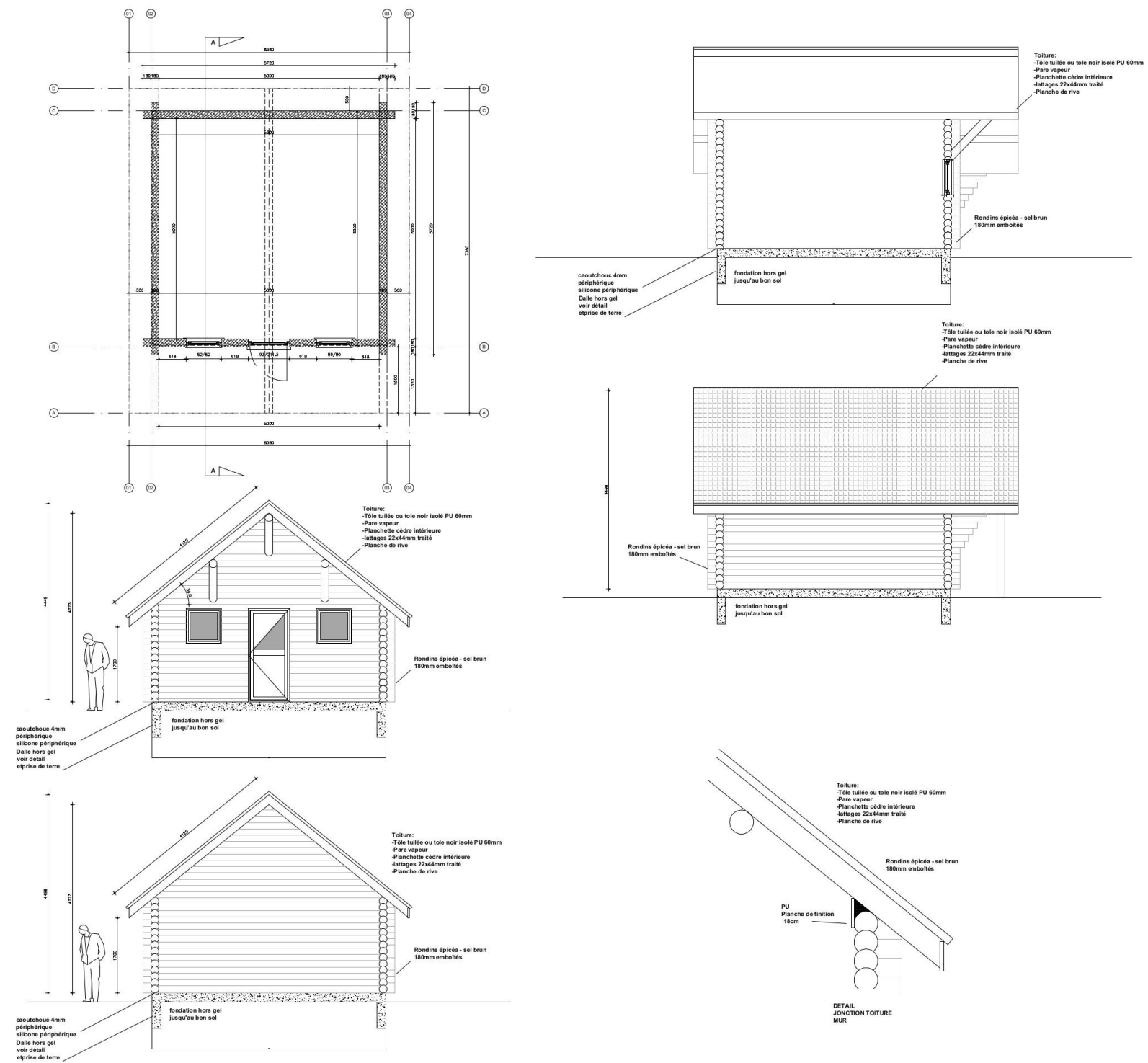
Figuur 8: Grondplan A-frame gebouw (A2S-Architecten)

Figuur 9: Snede A-frame gebouw (A2S-Architecten)

Figuur 10: Grondplan en snedes van het leiderslokaal (A2S-Architecten)

Figuur 11: Grondplan, snedes en detailplan van de chalets (A2S-Architecten)

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een lage densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart is niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is georeferereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), de Atlas der Buurtwegen (1841), de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van P.C. Popp (1842-1879) en de Vandermaelenkaart (1846-1854) worden vier momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

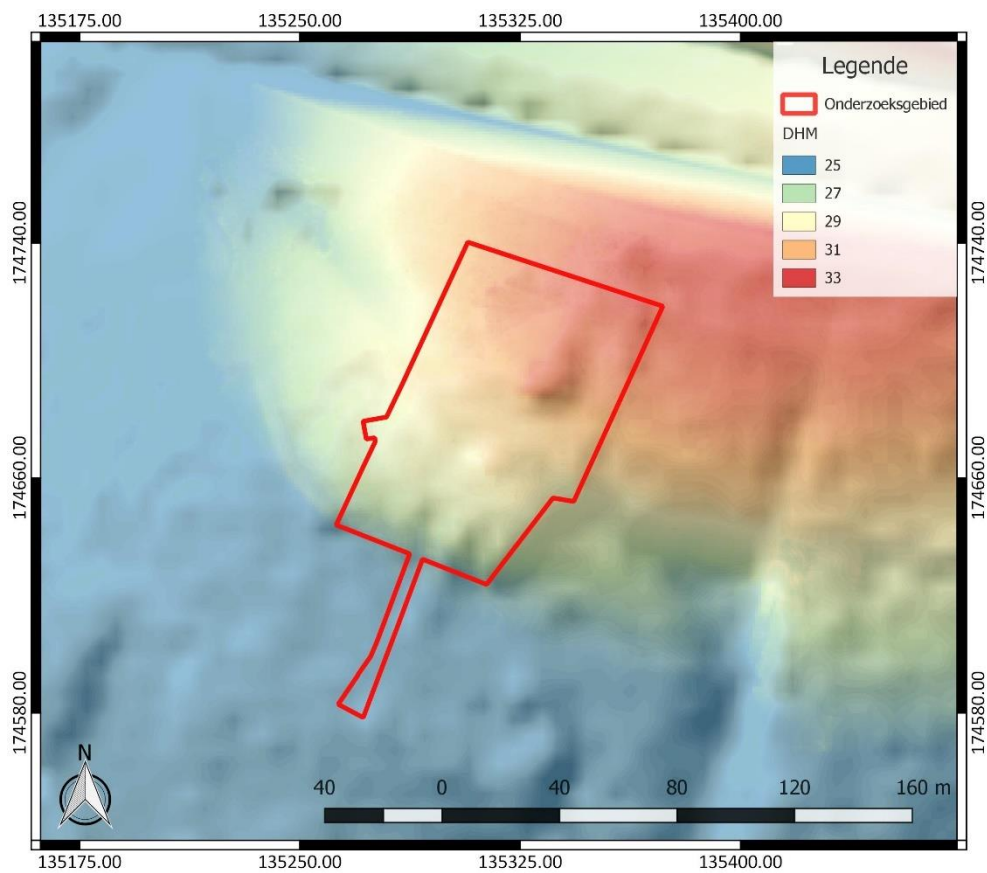
2.4 Assessmentrapport

2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

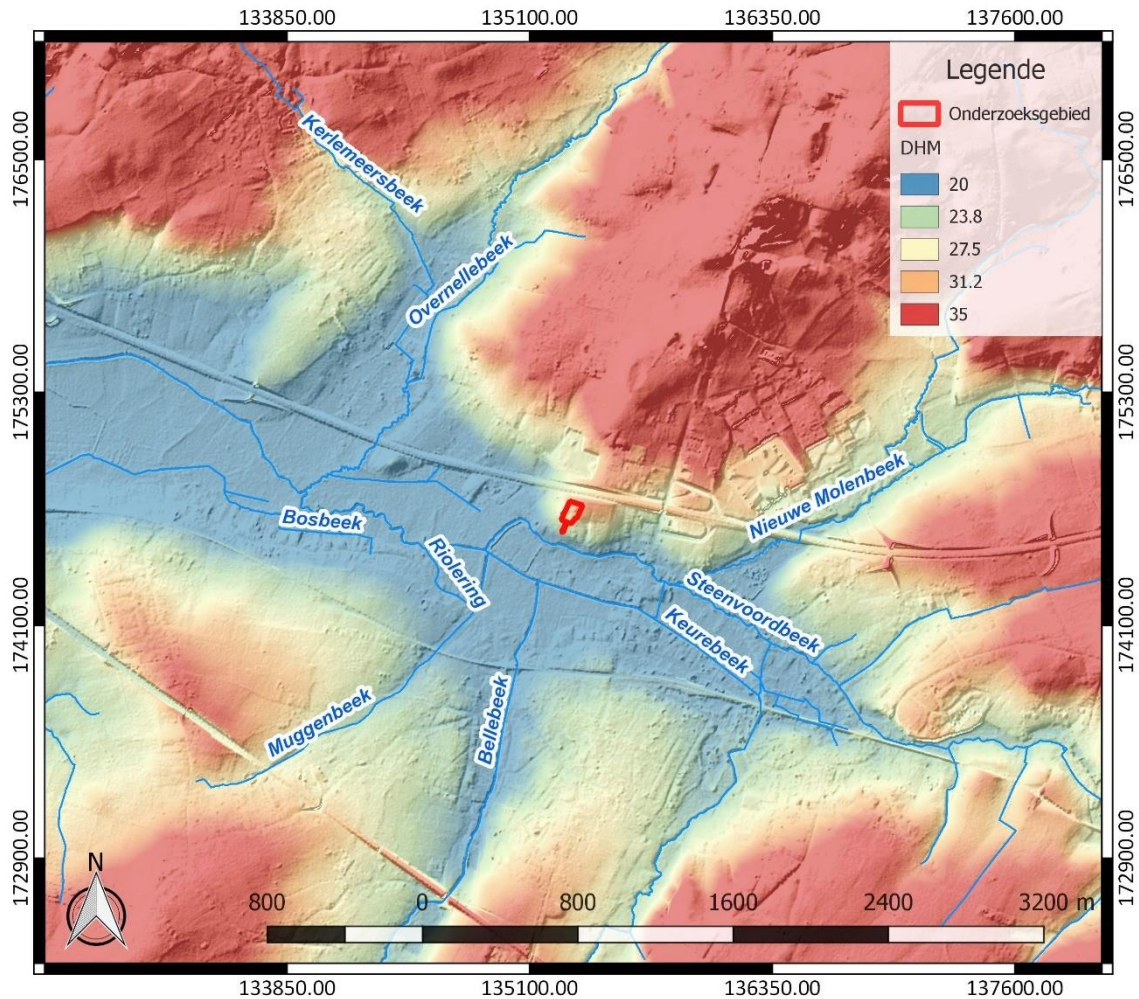
Het onderzoeksgebied bevindt zich ten noordwesten van het centrum van Ternat en ten noorden van de dorpskern van Sint-Katherina-Lombeek (Figuur 12). Het terrein wordt in het zuiden begrensd door de Steenvoordestraat. Daarnaast situeert het plangebied zich aan enkele belangrijke verkeersaders. Het gebied ligt ten zuiden van de autosnelweg E40 en ten westen van de Assesteenweg. Het gewestplan deelt het terrein in bij groengebieden en agrarische gebieden. Hydrografisch behoort het tot het Denderbekken. Op korte afstand ten zuiden van het onderzoeksgebied stroomt de Steenvoordbeek, die ten zuidwesten van het terrein uitmondt in de Bellebeek (Figuur 14). Deze laatstgenoemde beek loopt ten zuiden en zuidwesten van het terrein. Ook de Keurebeek stroomt ten zuiden van het plangebied. Ten oosten bevindt zich de Nieuwe Molenbeek. Verder zijn ten zuidwesten ook nog de Riolering, de Muggenbeek en de Bosbeek te vinden. Ten noordwesten stromen de Overnellebeek en de Kerlemeersbeek.

Figuur 12: Luchtfoto van 2019 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 13: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

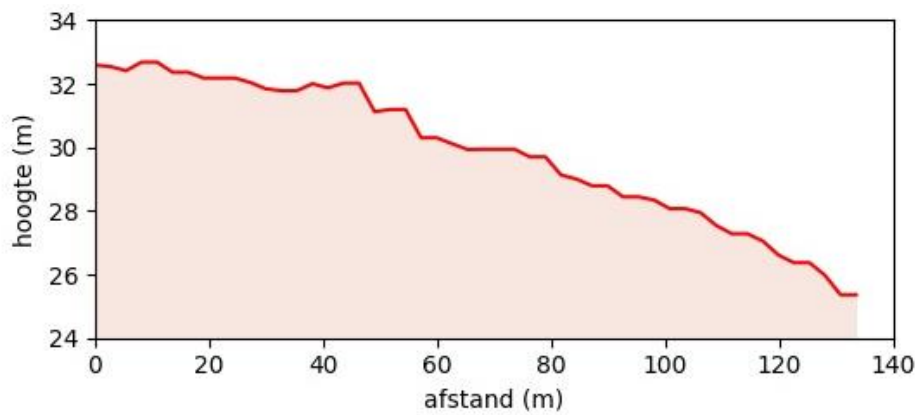

Figuur 14: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m (<https://www.geopunt.be/kaart>)

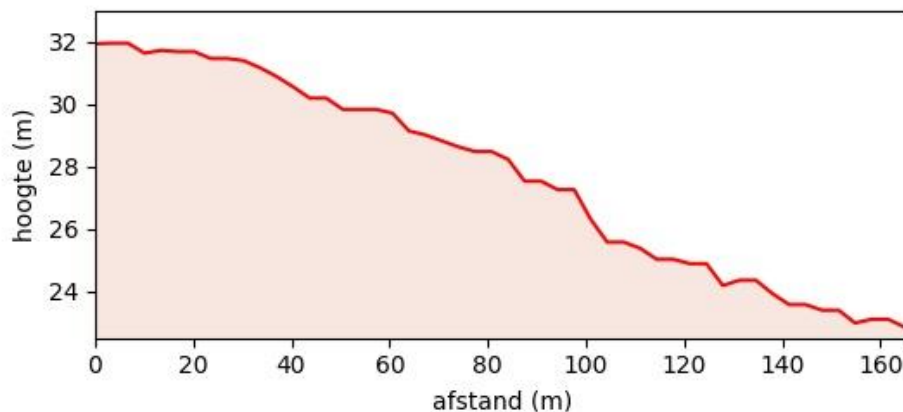
Het onderzoeksgebied ligt op de uitloper van een heuvel, aan de rand van de vallei van de Steenvoordbeek (Figuur 13). Het reliëf wordt in Ternat sterk bepaald door de beekvalleien. De meeste beken vloeien in noordoostelijke of in zuidwestelijke richting naar de Bellebeek en hebben plaatselijk diep ingesneden, asymmetrische zijdalen.³ Het sterk golvend tot heuvelachtig reliëf in deze streek behoort tot het type van de Brabantse glooiingen.⁴ Het terrein kent een hoogte van 22,9 tot 32,7 m TAW (Figuur 15 en Figuur 16). Het helt sterk af in zuidelijke richting.

³ Louis 1957, 11

⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Arrondissement Halle-Vilvoorde [online], <https://id.erfgoed.net/themas/16210> (geraadpleegd op 7 september 2020)

Figuur 15: Hoogteverloop van noordoost naar zuidwest over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

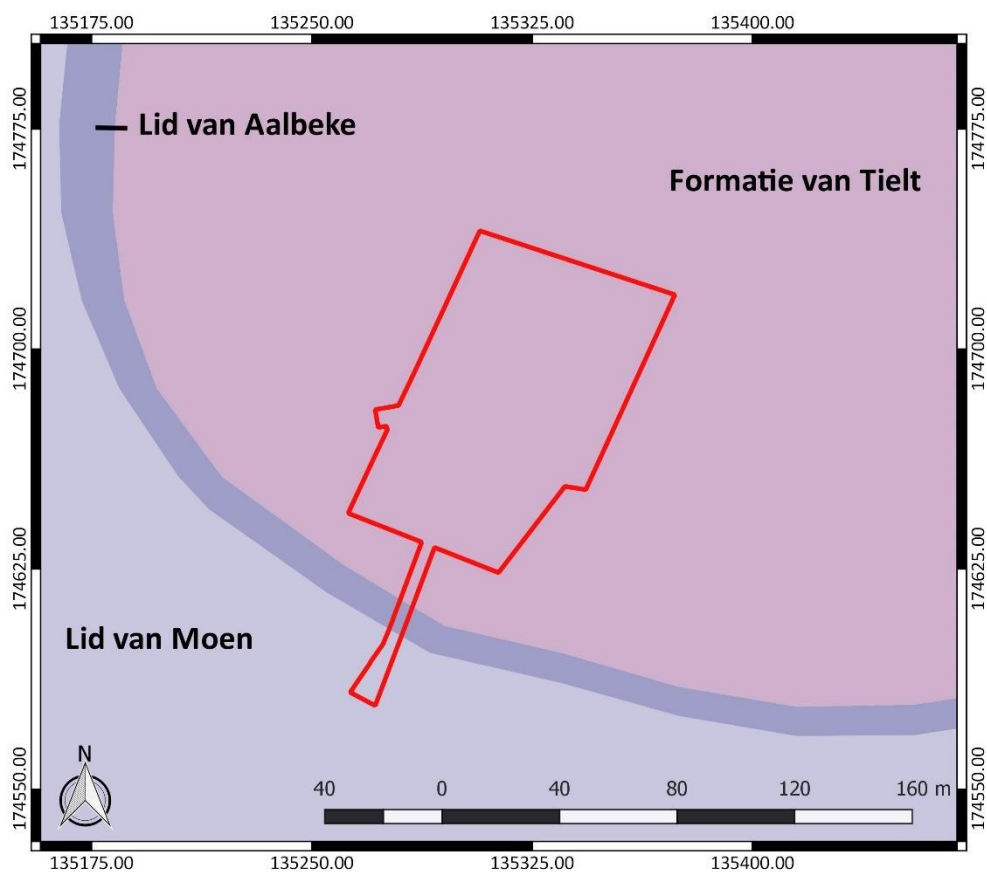
Figuur 16: Hoogteverloop van noord naar zuidzuidwest over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

De tertiaire ondergrond van het onderzoeksgebied (Figuur 17) bestaat grotendeels uit de Formatie van Tielt. Deze formatie kenmerkt zich door grijsgroen zeer fijn zand tot silt en is kleihoudend. In het zuiden van het terrein behoort de tertiaire ondergrond tot het Lid van Aalbeke en het Lid van Moen. Het Lid van Aalbeke wordt gekenmerkt door donkergrijze tot blauwe klei met glimmers. Het Lid van Moen bestaat uit grijze klei tot silt, is kleihoudend en bevat kleilagen en *Nummulites planulatus*.⁵

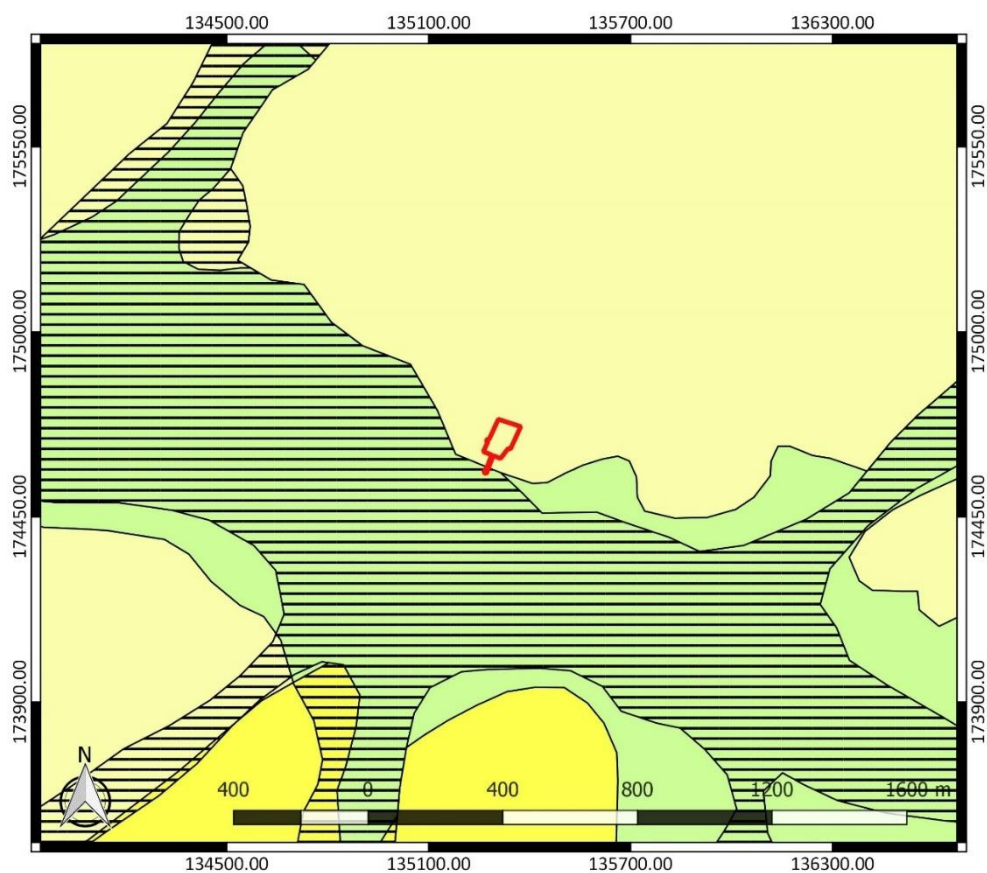
De quartairgeologische kaart (Figuur 18) geeft aan dat in het onderzoeksgebied eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk van het Vroeg-Holoceen voorkomen, en/of hellingafzettingen van het Quartair. In het uiterste zuiden van het terrein (gearceerd weergegeven) zijn deze afzettingen mogelijk afwezig. Mogelijk zijn er daar ook oudere fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) aanwezig. Er bevinden zich daar tevens jongere fluviatiele afzettingen, afzettingen van het Holoceen en mogelijk van het Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan).⁶

⁵ www.geopunt.be/kaart

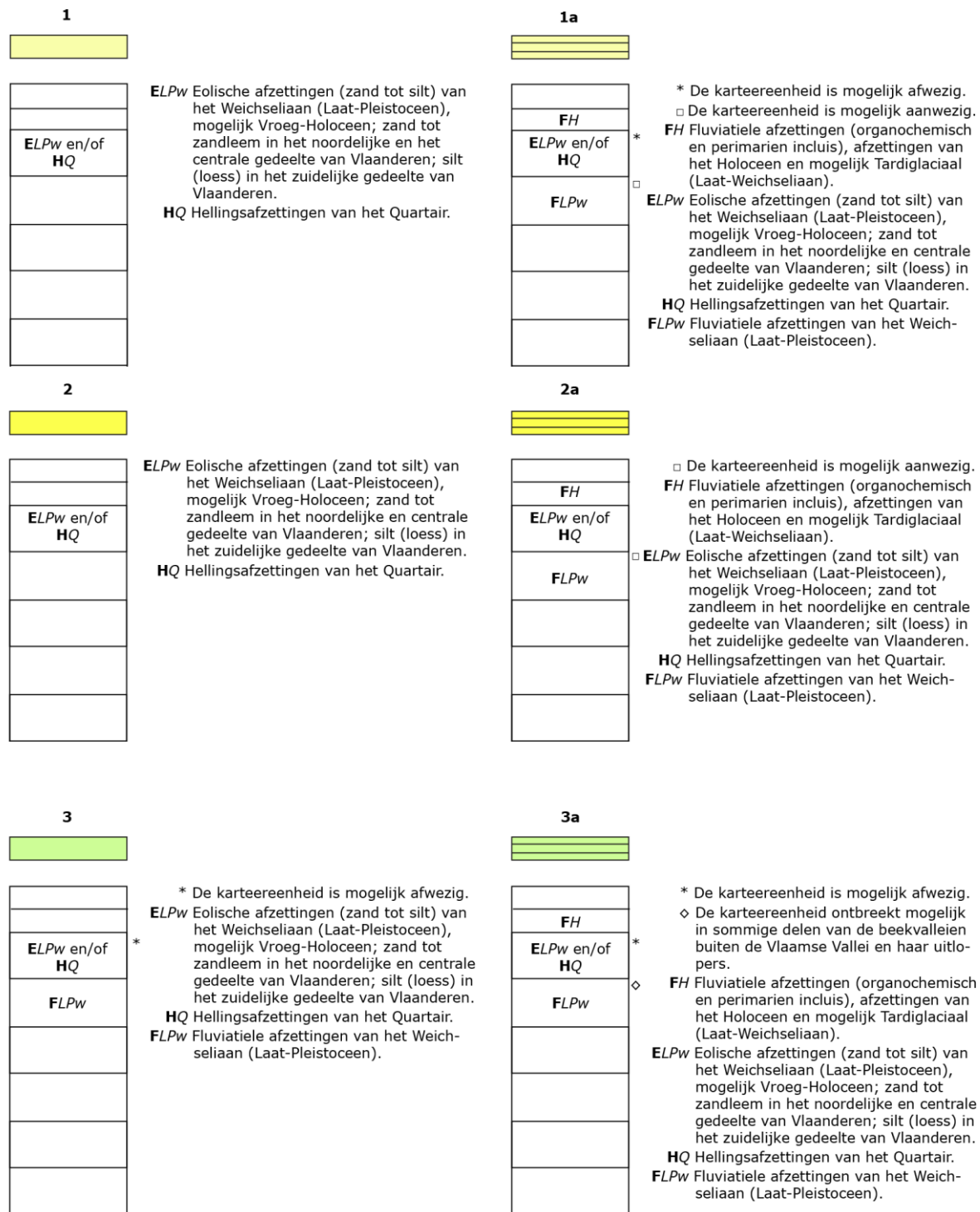
⁶ www.geopunt.be/kaart

Figuur 17: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 18: Quartairgeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

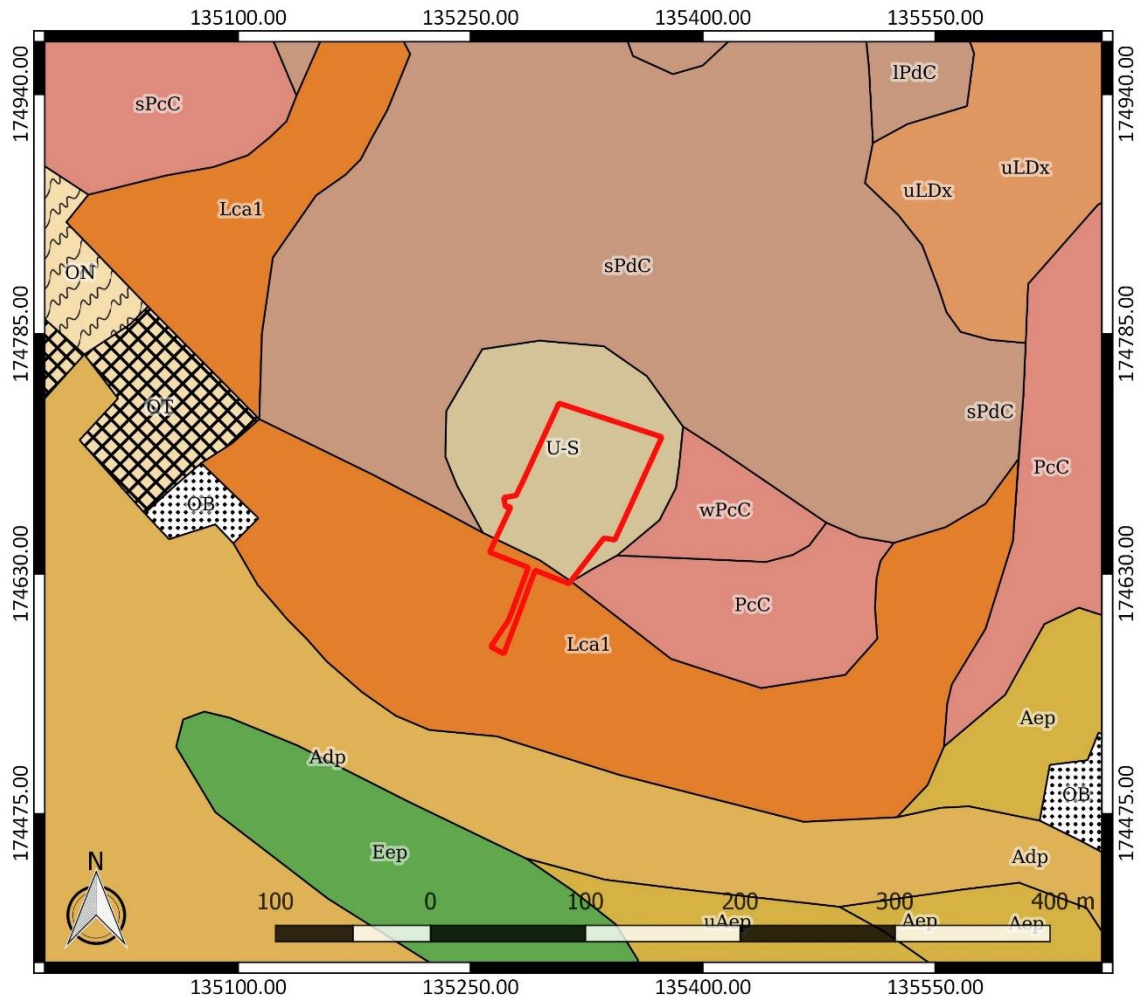

Figuur 19: Legende bij de quartairgeologische kaart (www.geopunt.be)

De bodemkaart (Figuur 20) situeert het onderzoeksgebied grotendeels in een zone waar een complex van zware klei en lemige zandgronden (U-S) voorkomt. In het zuiden van het terrein treffen we een matig droge zandleembodem met textuur B horizont en een dunne A horizont van minder dan 40 cm aan (Lca1).⁷ Op korte afstand ten oosten van het terrein geeft de kaart een matig droge licht zandleembodem met structuur B horizont of sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B horizont (PcC)

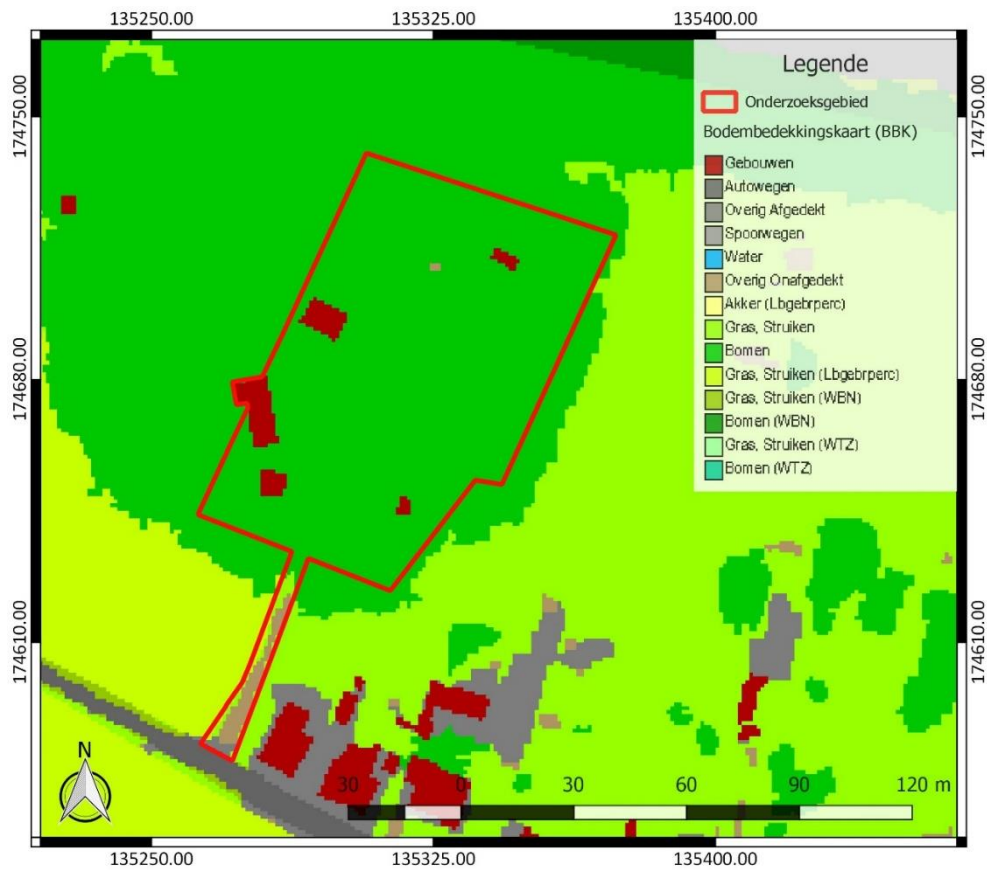
⁷ Louis 1957, 44

weer, of een variatie op dit bodemtype (wPcC) met klei-zandsubstraat op geringe diepte (ondieper dan 75 cm). Ten noorden en ten westen wordt een matig natte licht zandleembodem met structuur B horizont of sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B horizont en zandsubstraat op geringe diepte verwacht (sPdC).

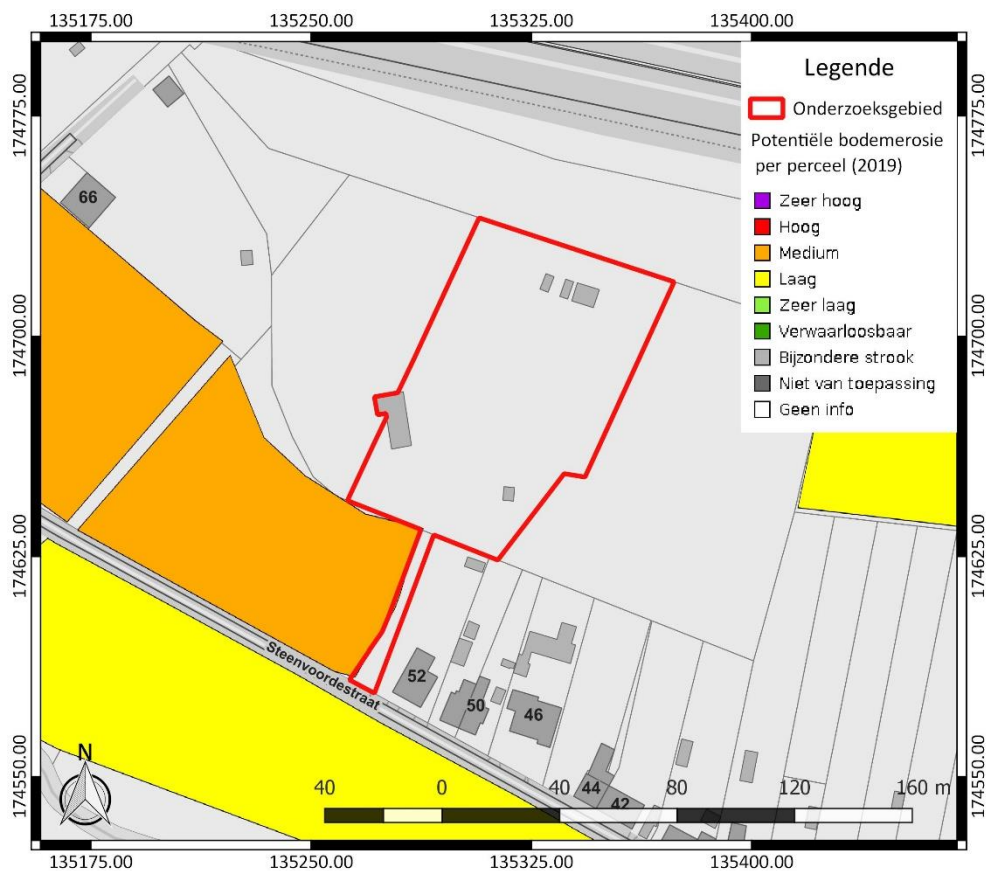

Figuur 20: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Binnen het projectgebied zijn op de bodemgebruikskaart enkele gebouwen op te merken. Voor het overige wordt het gebied ingenomen door bomen, gras, struiken en een onverharde weg in het zuiden van het terrein (Figuur 21). Dit beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 12), behalve dat de weg verhard lijkt te zijn. Volgens de potentiële bodemerosiekaart (Figuur 22) is de erosiegevoeligheid medium op het terrein dat in het zuidwesten grenst aan het onderzoeksgebied. Ten oosten en ten zuiden is de erosiegevoeligheid volgens de kaart laag. Over de erosiegevoeligheid in het onderzoeksgebied zelf is geen informatie beschikbaar.

Figuur 21: Bodemgebruikskarta met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 22: Potentiële bodemerrosiekaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

Oorspronkelijk bestond de omgeving van Ternat uit woeste, natte gronden die in het noorden overgingen in een grote bosgordel en in het zuiden deel uitmaakten van een vallei- en depressiegebied. De eerste bewoners werden aangetrokken door de vruchtbare vallei en vestigden zich ten noorden en ten westen ervan, in een door bos en heide omsloten gebied. Het toponiem “Ternat” verwijst dan ook naar een bewoningskern op vochtige bodem of “ter natte”.⁸

Ternat viel eertijds onder Wambeek, een gebied dat de huidige gemeenten Wambeek, Ternat en Sint-Katherina-Lombeek omvatte. Wambeek was in 877 eigendom van de Sint-Gertrudisabdij in Nijvel, die toen nog afhing van het bisdom Kamerijk. De parochiekerk van Wambeek werd in 1112 geschonken aan het kapittel van Nijvel, dat er het patronaat van behield tot in 1660. De parochie beschikte eveneens over twee hulpkerken in Ternat en in Sint-Katherina-Lombeek. In 1268 was Ternat reeds een afzonderlijke parochie. Sint-Katharina-Lombeek volgde in 1302.⁹

Omstreeks 1229 was Wambeek in het bezit van de “van Wezemaels”. De jurisdictie werd vanaf dit moment uitgeoefend door schepenen van de heer van Wambeek. Voor burgerlijke zaken werd beroep gedaan op Lennik en werd het recht van Nijvel gevolgd. In de loop van de 14de eeuw werd in Ternat door de plaatselijke heren het slot Kruikenburg (Cruquenborg) gebouwd. Wambeek bleef echter het bestuurlijk centrum met eigen schepenbanken en een cijnshof. In 1380 vaardigden de schepenen van Wambeek zelfs een dorpskeure uit. In hetzelfde jaar waren de van Wezemaels genoodzaakt hun bezittingen en rechten te Wambeek (inclusief het kasteel Kruikenburg) te verkopen. Die bezittingen kwamen nu in handen van de Brusselse familie “t Serclaes”. In de tweede helft van de 16de eeuw werden de bezittingen overgedragen aan de familie “de Fourneau”, heren van (Sint-Ulriks-)Kapelle. De justitierechten van Wambeek bleven tot op het einde van het ancien régime in handen van het geslacht de Fourneau. De heren van Kruikenburg benoemden de schepenen van Wambeek, Ternat en Lombeek. Pas tijdens de Franse bezetting kregen Ternat, Lombeek en Wambeek een afzonderlijk bestuur. Sinds 1977 zijn de gemeenten Ternat, Sint-Katharina-Lombeek en Wambeek verenigd tot één gemeente.¹⁰

Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), is te zien dat het onderzoeksgebied onbebouwd is en op dat moment in gebruik is als bos en akkerland (Figuur 24). Van west naar oost loopt een weg doorheen het onderzoeksgebied. Ten zuiden van het terrein loopt reeds de voorloper van de huidige Steenvoordestraat. Het onderzoeksgebied bevindt zich een eind van het dorpscentrum van Ternat en wordt vooral omgeven door graslanden en een vrij omvangrijk bosgebied dat doorloopt ten noorden van het terrein (Figuur 23).

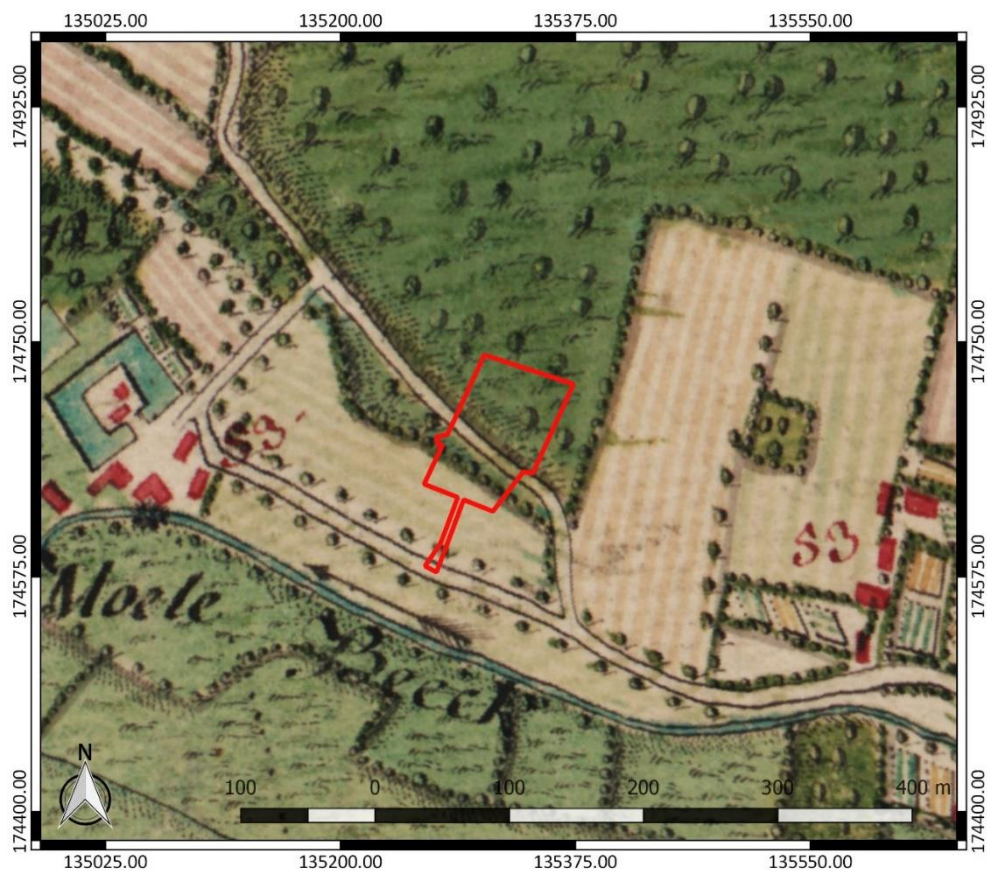
⁸ Gemeente Ternat: <https://www.ternat.be/geschiedenisvanternat>

⁹ Gemeente Ternat: <https://www.ternat.be/geschiedenisvanternat>

¹⁰ Gemeente Ternat: <https://www.ternat.be/geschiedenisvanternat>

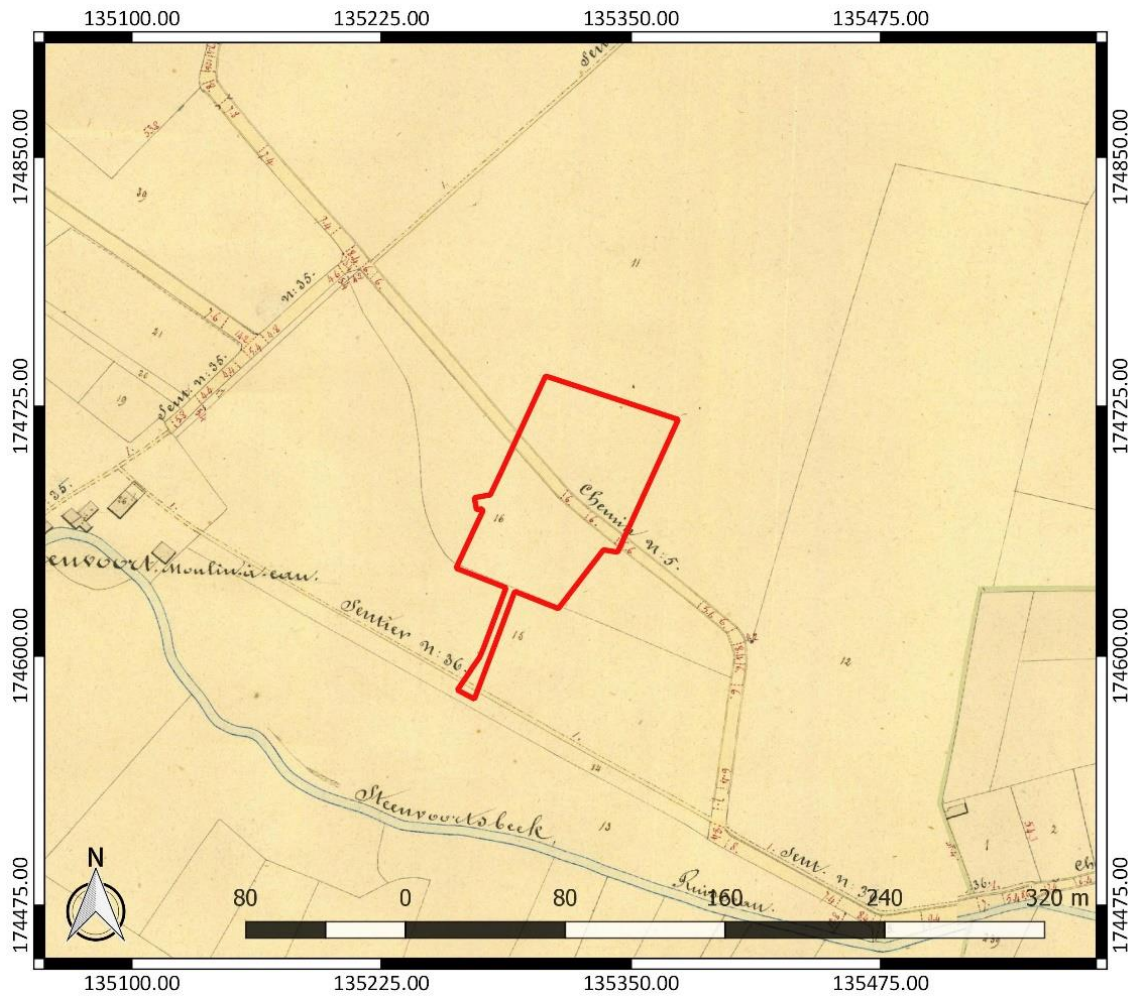

Figuur 23: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

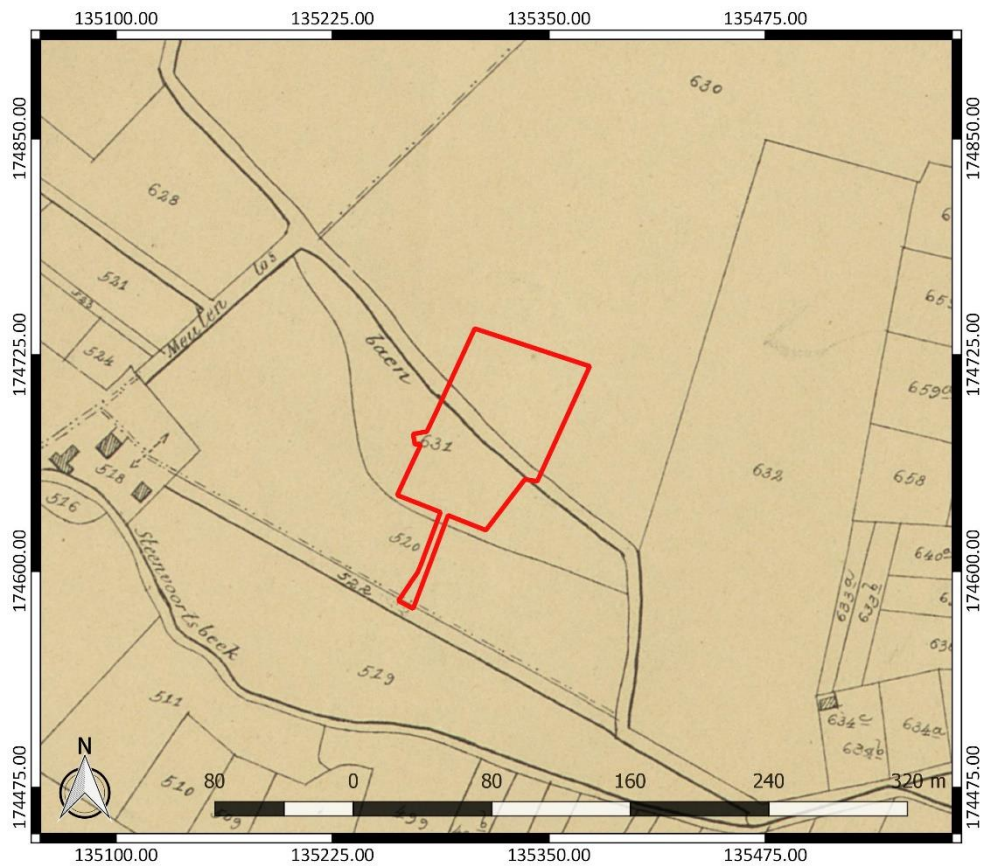

Figuur 24: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden (detail) met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De Atlas der Buurtwegen (1841) toont nog steeds geen bebouwing binnen het onderzoeksgebied (Figuur 25). Enkel dezelfde weg is op te merken. Vermoedelijk was het terrein nog steeds in gebruik als bos en akkerland. De Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van P.C. Popp (1842-1879) geeft een gelijkaardig beeld weer (Figuur 26). De Vandermaelenkaart (1846-1854) toont dat het onderzoeksgebied ter hoogte van een helling gesitueerd is (Figuur 27). De zone ten zuiden van de weg die het onderzoeksgebied van west naar oost doorsnijdt, is bebost. Op een topografische kaart uit 1891 (Figuur 28) is de weg die door het onderzoeksgebied liep, verdwenen. Slechts een kleine zone in het westen van het terrein is als bos ingekleurd.

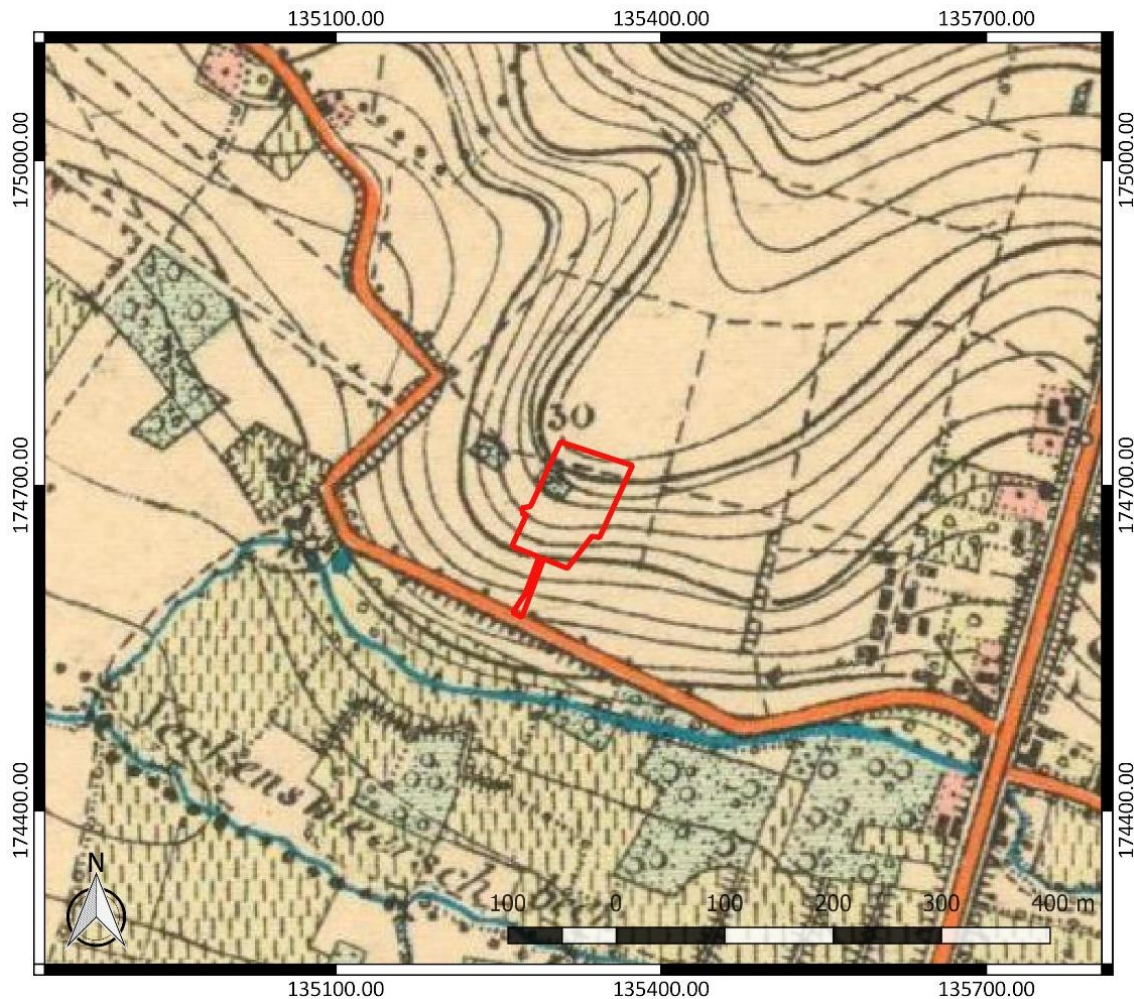
Figuur 25: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 26: Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 27: Vandermaelenkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

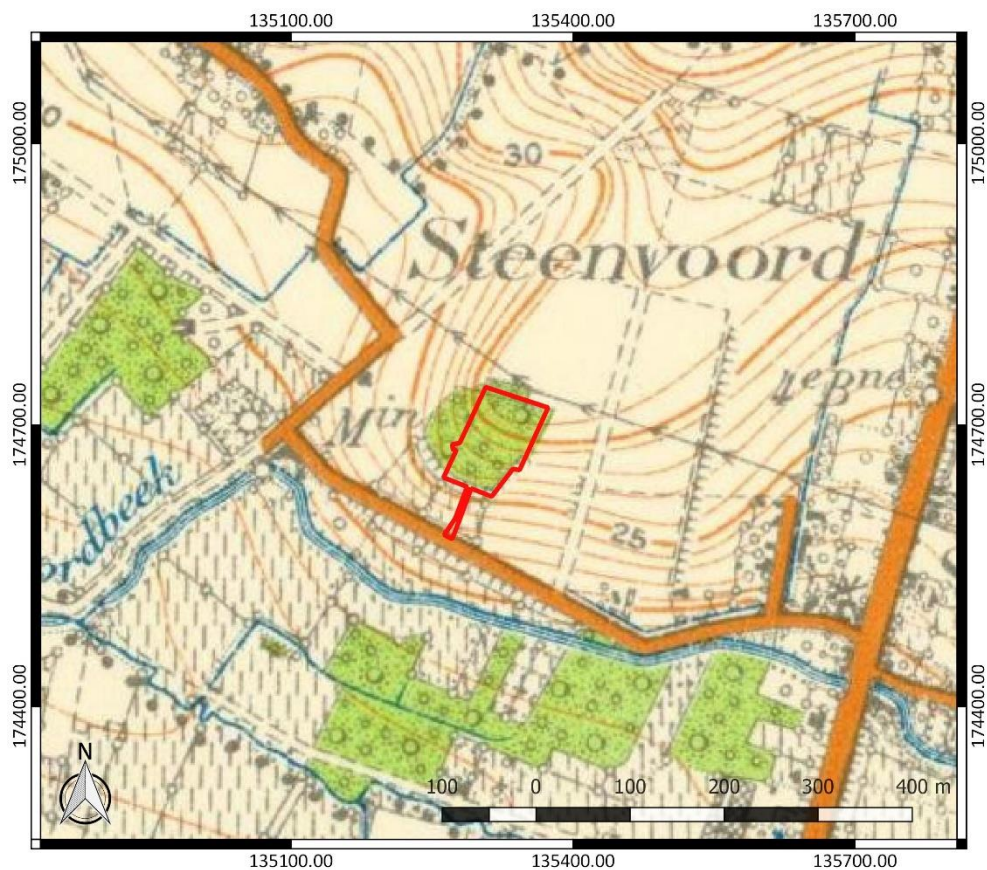

Figuur 28: Topografische kaart uit 1891 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

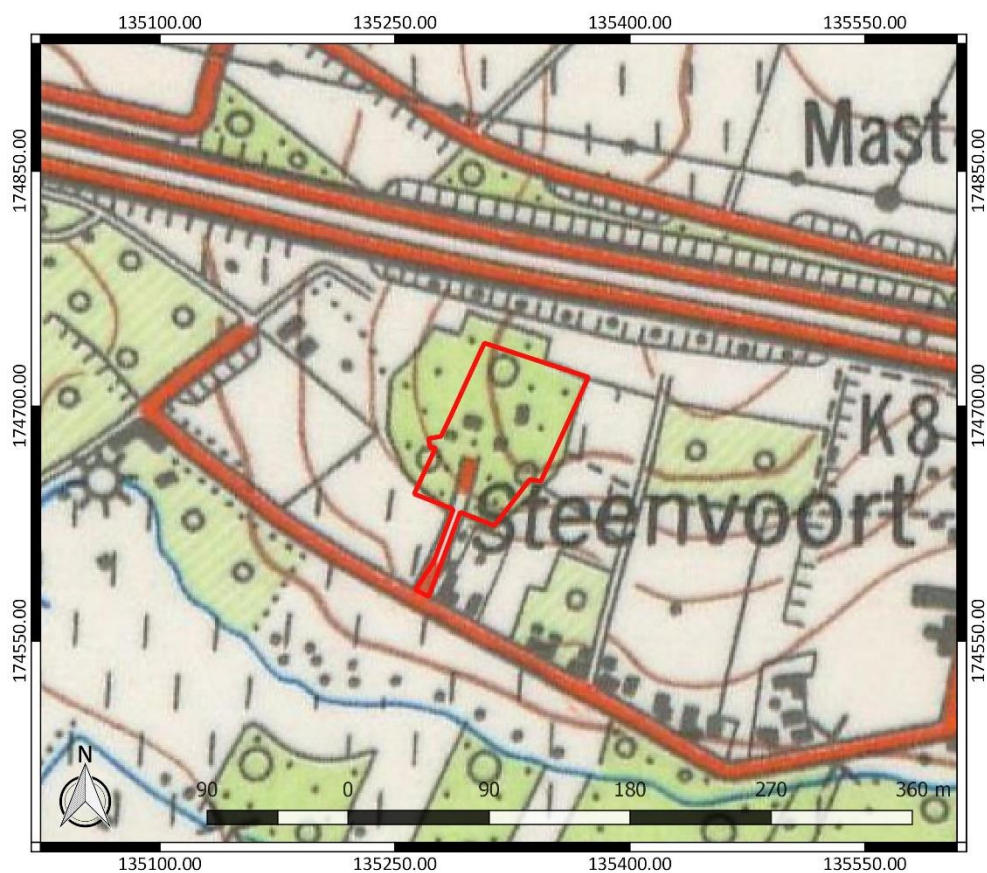
Een topografische kaart uit 1930 (Figuur 29) toont dat het onderzoeksgebied bijna volledig bebost is. De zuidelijke zone van het plangebied is in gebruik als grasland. De bosrijke locatie langs de Steenvoordestraat werd in de jaren '50 benut voor het opstellen van enkele bungalows van het bouwbedrijf "Etablissement P. Bricout" (Halle), die als demonstratiechalets voor de periode van Expo 58 moesten dienen. Het bos werd ingericht als bungalowpark met een bijhorend zwembad. De scoutsgroep "De Geuzen" kreeg in 1975 de toestemming het terrein te gebruiken, waarna herstellingswerken aan de drie resterende bungalows werden uitgevoerd en het zwembad gedempt werd. In de loop van de jaren werden de lokalen herbouwd, verbouwd en gesloopt.¹¹

Op een topografische kaart uit 1969 (Figuur 30) zijn enkele gebouwen te bemerken binnen de beboste zone van het onderzoeksgebied. In het zuiden van het terrein is een weg aangelegd. Ten noorden is de autosnelweg E40 verschenen. Een luchtfoto uit 1971 (Figuur 31) geeft aan dat de toestand vrijwel onveranderd is gebleven. We zien vooral bomen en enkele gebouwen op het terrein. Een luchtfoto uit 1979-1990 (Figuur 32) toont een vergelijkbaar beeld. Het beeld komt eveneens overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 12).

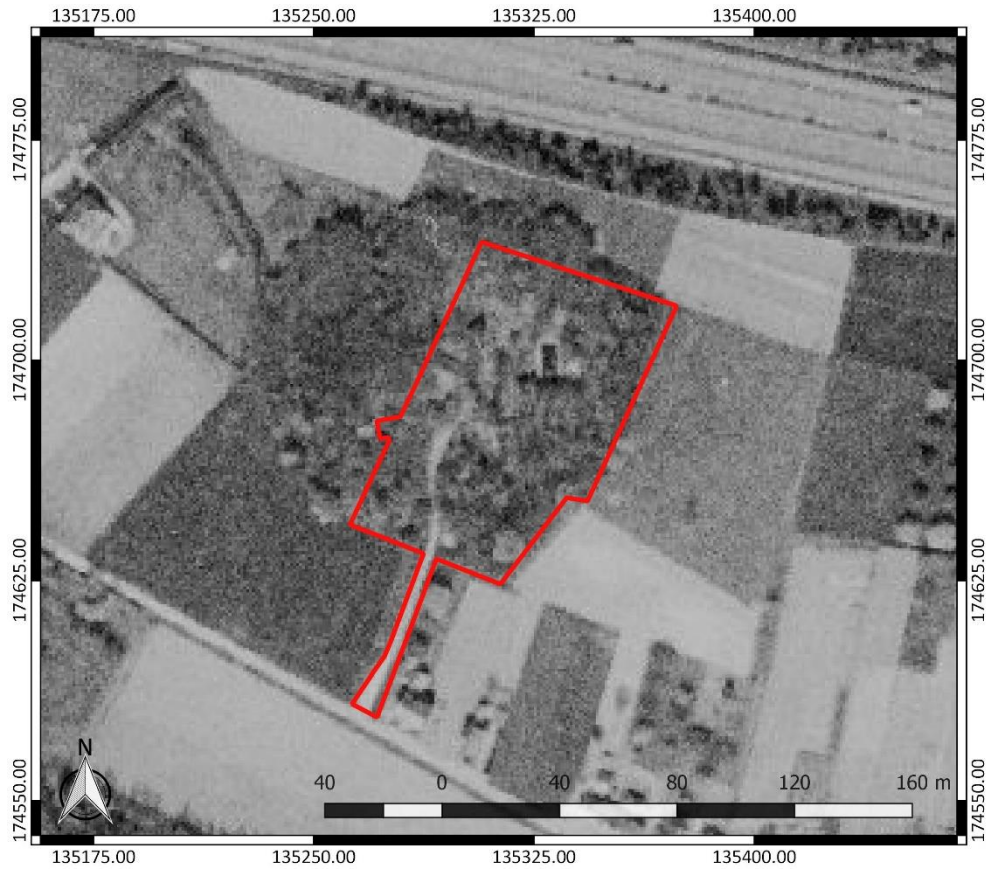
¹¹ Scouts Ternat "De Geuzen": <http://www.degeuzen.be/geschiedenis>

Figuur 29: Topografische kaart uit 1930 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Figuur 30: Topografische kaart uit 1969 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Figuur 31: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

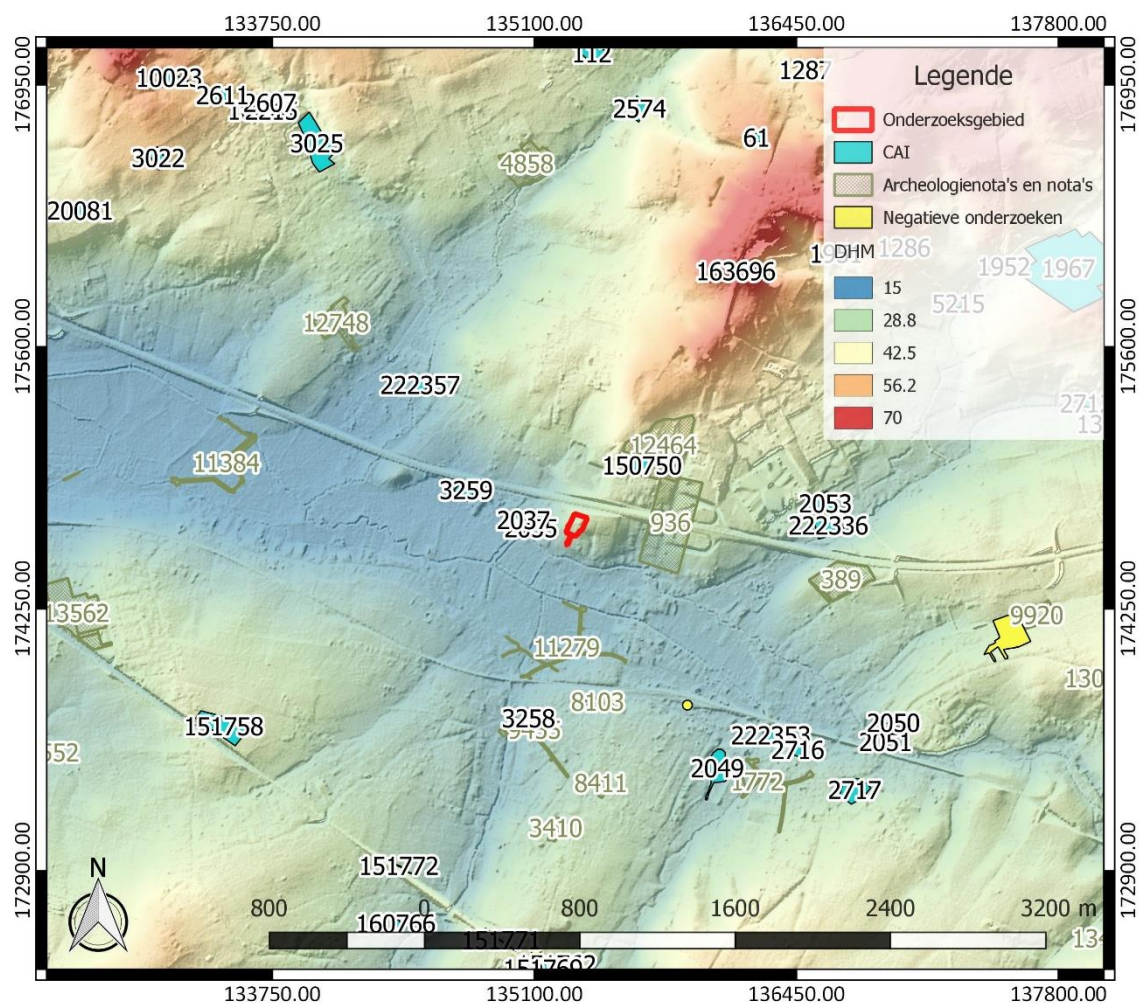

Figuur 32: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 33). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

In de onmiddellijke omgeving van het onderzoeksgebied kwamen resten uit de metaaltijden en de Romeinse tijd aan het licht. Tussen de Assesteenweg en de Essenestraat (CAI ID 150750), ten noordoosten van het onderzoeksgebied, werden munten uit deze perioden aangetroffen. Een gouden stater, toegeschreven aan de Nerviërs, dateert uit de late ijzertijd. Een sestertius van Antonius Pius, een sestertius van Marcus Aurelius en een ongedetermineerde bronzen munt zijn te dateren in de midden-Romeinse tijd.¹²

Figuur 33: Overzichtskartaal Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://geo.onroerenderfgoed.be/>), weergegeven op het DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m

¹² Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 150750, Assesteenweg – Essenestraat (geraadpleegd op 8 september 2020)

In het Nieldelsbos (CAI ID 3259), ten noordwesten van het onderzoeksterrein, kwamen enkele archeologische objecten uit de Romeinse tijd aan het licht. Er werden acht bronzen fibulae van verschillende types en enkele niet nader beschreven voorwerpen gevonden, waaruit geconcludeerd wordt dat hier waarschijnlijk een Romeins grafveld gesitueerd was.¹³

Op iets kortere afstand ten westen van het onderzoeksgebied bevond zich eertijds het Kasteel van Steenvoort (CAI ID 2037). Het gaat om een site met walgracht die op de Ferrariskaart is weergegeven en dus minstens teruggaat tot in 1771-1778.¹⁴ De laatste CAI-locatie die vlak bij het onderzoeksterrein is gelegen, is CAI ID 2055, tevens ten westen van het plangebied. In de nieuwe tijd werd hier een watermolen gebouwd op de Overnellebeek: de zogenaamde Steenvoordemolen. Tegenwoordig is de molen in twee eigendommen gesplitst en in gebruik als hoeve.¹⁵

In de ruimere omgeving zijn er ook nog verschillende vindplaatsen aanwezig. In het Pelinkbos in Essene (CAI ID 3025) werd een silex en een fragment van een maalsteen uit het neolithicum gevonden. Er werden ook vondstenconcentraties uit de Romeinse tijd aangetroffen. De vondsten bestaan uit scherven, dakpanfragmenten, dierenbeenderen en fragmenten van molenstenen. Tenslotte werd hier nog middeleeuws aardewerk ingezameld. Volgens de inwoners was op deze plaats een oud kerkhof met een kapel gesitueerd, alvorens in 1540 de parochiekerk gebouwd werd.¹⁶

In Sint-Katherina-Lombeek werden twee locaties aan een proefsleuvenonderzoek onderworpen. Aan de spoorlijn in Sint-Katherina-Lombeek (CAI ID 151772) werd één ononderbroken proefsleuf gegraven met een totale lengte van ca. 164 m. Het oudste spoor dat hier aangetroffen werd, is een kringgreppel van een grafheuvel uit de midden-bronstijd. Het spoor heeft een diameter van 22 m. Binnen de greppel werden geen structuren vastgesteld. Mogelijk bevinden zich in de onmiddellijke omgeving van de kringgreppel nog meerdere grafstructuren. Verder leverde het onderzoek een afvalkuil uit de vroege ijzertijd op. De kuil bevatte talrijke fragmenten verbrand bot (vermoedelijk van een varken) en handgevormd aardewerk. Ook kwam een grote kuil met kleine fragmenten handgevormd aardewerk, vermoedelijk uit de ijzertijd of de vroeg-Romeinse periode, aan het licht. Er werd eveneens een acht-palige spieker of schuur uit de late ijzertijd of de vroeg-Romeinse periode aangetroffen. Uit één van de paalkuilen werd een fragment handgevormd aardewerk gerecupereerd. Tot slot werd er een fragment tefriet (een vulkanisch gesteente uit het Duitse Eifelgebergte) gevonden. Tefriet of basaltlava werd in de ijzertijd en de Romeinse periode gebruikt voor de aanmaak van maalstenen.¹⁷

Ter hoogte van de stapelplaats "Bosstraat" (CAI ID 151758) werden proefsleuven gegraven over een oppervlakte van ca. 2 ha. Wegens de zeer ongunstige bodemgesteldheid en talrijke recente bodemverstoringen in de westelijke helft van het plangebied zijn mogelijk een aantal bodemsporen niet of nauwelijks bewaard gebleven. Er zijn wel een mogelijke waterput of waterkuil uit de vroege of midden-ijzertijd en vier slecht bewaarde paalsporen uit de ijzertijd of de Romeinse tijd bewaard gebleven. De paalsporen behoren mogelijk tot een spieker of bovengrondse opslagplaats. Verder werden er nog enkele paal- of kuilsporen van onbepaalde datering aangesneden, evenals een gracht of een greppelspoor (een oude perceelsgrens).¹⁸ Eveneens te dateren in de Romeinse tijd is een

¹³ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 3259, Nieldelsbos (geraadpleegd op 8 september 2020)

¹⁴ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 2037, Kasteel van Steenvoort (geraadpleegd op 8 september 2020)

¹⁵ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 2055, Steenvoortmolen (geraadpleegd op 8 september 2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Watermolen Steenvoordemolen [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/40704> (geraadpleegd op 8 september 2020)

¹⁶ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 3025, Peerlinck (geraadpleegd op 8 september 2020)

¹⁷ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 151772, km 16,050 (Ternat-Sibbekensveldstraat) tot km 15,900 (geraadpleegd op 8 september 2020)

¹⁸ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 151758, Stapelplaats 'Bosstraat' (geraadpleegd op 8 september 2020)

bronzen fragment van een ruiterspoor dat via metaaldetectie gevonden werd op een akker in Essene (CAI ID 20081).¹⁹

In Asse, op ruime afstand ten noorden van het onderzoeksgebied, bevindt zich een laatmiddeleeuwse hoeve (CAI ID 2574). Het Bastenakenhof, ook wel vermeld als Hof van Montenaken of Hof te Asbeek, is een voormalig pachthof van de abdij van Affligem.²⁰ Een andere hoeve die teruggaat tot de late middeleeuwen is het Hof ten Berg (CAI ID 2050). De hoeve was in het bezit van de abdij van Groot-Bijgaarden. De bewaarde gebouwen dateren uit de 18de en 19de eeuw. Op cartografische bronnen is centraal op de binnenkoer telkens een gebouwtje afgebeeld. Daarom werd hier een zoekseuf aangelegd om te zoeken naar architecturale resten van het gebouwtje. De voornaamste resten die aangetroffen werden, zijn een bakstenen muur en enkele aansluitende uitbraaksporen. Mogelijk zijn de resten afkomstig van een poortgebouw.²¹

In de omgeving zijn ook nog enkele watermolens uit de late middeleeuwen gekend. De voormalige Watermolen van Cruyckenbosch (CAI ID 2051), gelegen langs de Molenbeek, hoorde bij het Hof ten Berg. Het binnengedeelte van de molen is nog bewaard.²² De Molen van Eysenbeek of Molen bij de Prinsensvijver (CAI ID 1952), gelegen op de IJzenbeek, werd voor het eerst vermeld in een akte van 1321. De molen werd vermoedelijk herbouwd in circa 1641 en bleef in gebruik tot de jaren 1970.²³

Het kasteel de Mot (CAI ID 2717) kende ook zijn oorsprong in de late middeleeuwen. Het kasteeldomein heeft een feodale mottestructuur met een opper- en een neerhof. Het middeleeuwse herenhuis werd in 1719 gesloopt en vervangen door een renaissancekasteel. Het kasteel op het opperhof werd in 1830 verkocht aan de gemeente. Vervolgens werden de grachten gedempt tussen 1860 en 1870.²⁴

De Ferrariskaart getuigt van de aanwezigheid van het laatmiddeleeuwse kasteel Kruikenburg (CAI ID 2049), dat een voorbeeld is van een waterburcht met ringwal. Het kasteel wordt op de kaart vermeld als “Chateau de Ternath”. Het was de zetel van de heerlijkheid Kruikenburg. Sinds de 20ste eeuw is er een school ondergebracht in het kasteel.²⁵ Een laatste indicator uit de middeleeuwen is de Sint-Gertrudiskerk (CAI ID 2716), de parochiekerk van Ternat. De kerk gaat terug tot de 15de eeuw. In 1627 werd de overkluizing gerealiseerd en het koor, het schip en de zuidtranseptarm voltooid. Het gebouw werd volledig gerestaureerd in de jaren 1892-1896.²⁶

¹⁹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 20081, Moortel II (geraadpleegd op 8 september 2020)

²⁰ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 2574, Bastenakenhof (geraadpleegd op 8 september 2020)

²¹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 2050, Hof ten Berg (geraadpleegd op 8 september 2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Hof ten Berge [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/40722> (geraadpleegd op 8 september 2020). Zie ook: Reyns *et al.* 2011.

²² Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 2051, Watermolen van Cruyckenbosch (geraadpleegd op 8 september 2020)

²³ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 1952, Molen van Eysenbeek (geraadpleegd op 9 september 2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Watermolen IJzenbeekmolen [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/76737> (geraadpleegd op 9 september 2020)

²⁴ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 2717, Kasteel de Mot (geraadpleegd op 8 september 2020)

²⁵ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 2049, Kasteel Kruikenburg (geraadpleegd op 8 september 2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Kasteel Kruikenburg [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/40692> (geraadpleegd op 8 september 2020)

²⁶ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 2716, Sint-Gertrudiskerk (geraadpleegd op 8 september 2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Parochiekerk Sint-Gertrudis [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/40691> (geraadpleegd op 8 september 2020)

Verder zijn er nog enkele archeologische waarden uit de nieuwe tijd aanwezig in de omgeving. Ten noordoosten van het onderzoeksgebied bevindt zich de 16de-eeuwse Eisenbeek Hoeve (CAI ID 5215). Het gaat om een uitgebreid hoevecomplex met woonhuis, schuren, stallen en een boomgaard. In 1578 werd er reeds een pachter van het hof vermeld.²⁷ Ten zuiden van het onderzoeksgebied, in de kern van de nabijgelegen gemeente Sint-Katharina-Lombeek, situeert zich de Sint-Katharinakerk (CAI ID 3258), die ontstond vanuit een kapel en later vergroot werd tot kerk. In 1857 werd de kerk uitgebreid met een bijgebouw aan de noordzijde.²⁸

De Overnellemolen of Havernellemolen (CAI ID 222357) is weergegeven op de Ferrariskaart en dateert dus zeker van voor 1778.²⁹ Op de Ferrariskaart is tevens een motte weergegeven ter hoogte van CAI ID 222336. Het gaat om de inmiddels verdwenen motte van Vitseroel. Het aangrenzende Hof te Vitseroel (CAI ID 2053), een 18de-eeuwse hoeve, is wel nog aanwezig.³⁰ Tot slot was er in de nieuwe tijd ter hoogte van de huidige pastorie van de Sint-Gertrudisparochie een site met walgracht aanwezig (CAI ID 222353), die ook op de Ferrariskaart te zien is. De pastorie werd in 1856 gebouwd op de fundering van de oude pastorie. Hierbij werd heel wat materiaal van de oude pastorie gerecupereerd.³¹

Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht. Bekrachtigde archeologienota's of nota's van terreinen in de omgeving bieden ook geen relevante aanvulling op de reeds besproken CAI-locaties. Daarom lichten we ze hier niet afzonderlijk toe.

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein? Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Uit het bureauonderzoek blijkt dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Gekende archeologische waarden in de omgeving omvatten vondsten uit de steentijd, de metaaltijden, de Romeinse tijd, de middeleeuwen en sporen van bewoning en van religie uit de nieuwe tijd. Dit geeft aan dat dergelijke vondsten ook kunnen voorkomen binnen het onderzoeksgebied. Zeker gezien de gunstige landschappelijke ligging van het terrein op de uitloper van een heuvel, aan de rand met de vallei van de Steenvoordebeek.

Op basis van de gebruiksevolutie van het terrein zijn geen grootschalige verstoringen van het bodemarchief te verwachten. Een 18de-eeuwse kaart toont dat er een weg over het terrein liep en dat het voor de rest in gebruik was als bos en akkerland. In de jaren '50 van de 20ste eeuw werd er een bungalowpark ingericht met een zwembad, dat gedempt werd toen de scouts de gebouwen in 1975 betrokken. Het lijkt erop dat het bos een historisch bos betreft.

²⁷ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 5215, Eisenbeek Hoeve (geraadpleegd op 9 september 2020)

²⁸ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 3258, Sint-Katharinakerk (geraadpleegd op 8 september 2020)

²⁹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 222357, Overnellemolen (geraadpleegd op 8 september 2020)

³⁰ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 222336, Motte van Vitseroel (geraadpleegd op 8 september 2020); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 2053, Hof Vitseroel (geraadpleegd op 8 september 2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Vierkantshoeve Hof te Vitseroel [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/40706> (geraadpleegd op 8 september 2020)

³¹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 222353, Site met walgracht (geraadpleegd op 8 september 2020); Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Pastorie Sint-Gertrudisparochie met tuin [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/134778> (geraadpleegd op 8 september 2020)

Wel opmerkelijk is dat de bodemkaart ter hoogte van het onderzoeksgebied aangeeft dat de bodem grotendeels uit zware klei en lemig zand bestaat, terwijl daarrond een matig natte of matig droge licht zandleembodem of een matig droge zandleembodem aangegeven wordt op de bodemkaart. Wat de verklaring van deze afwijking is (natuurlijke of antropogene processen), is op dit moment onduidelijk. Verder onderzoek is nodig om hier meer inzicht in te verkrijgen.

Wat is de impact van de geplande werken?

In een deel van het onderzoeksgebied worden bodemingrepen gepland. Het betreft de bouw van een nieuw complex voor de scoutsgroep, bestaande uit negen nieuwe gebouwen. Daarvoor worden eerst enkele constructies gesloopt en enkele bomen gerooid. In een zone van ca. 3526 m² binnen het onderzoeksgebied wordt het bodemarchief door de geplande werken bedreigd.

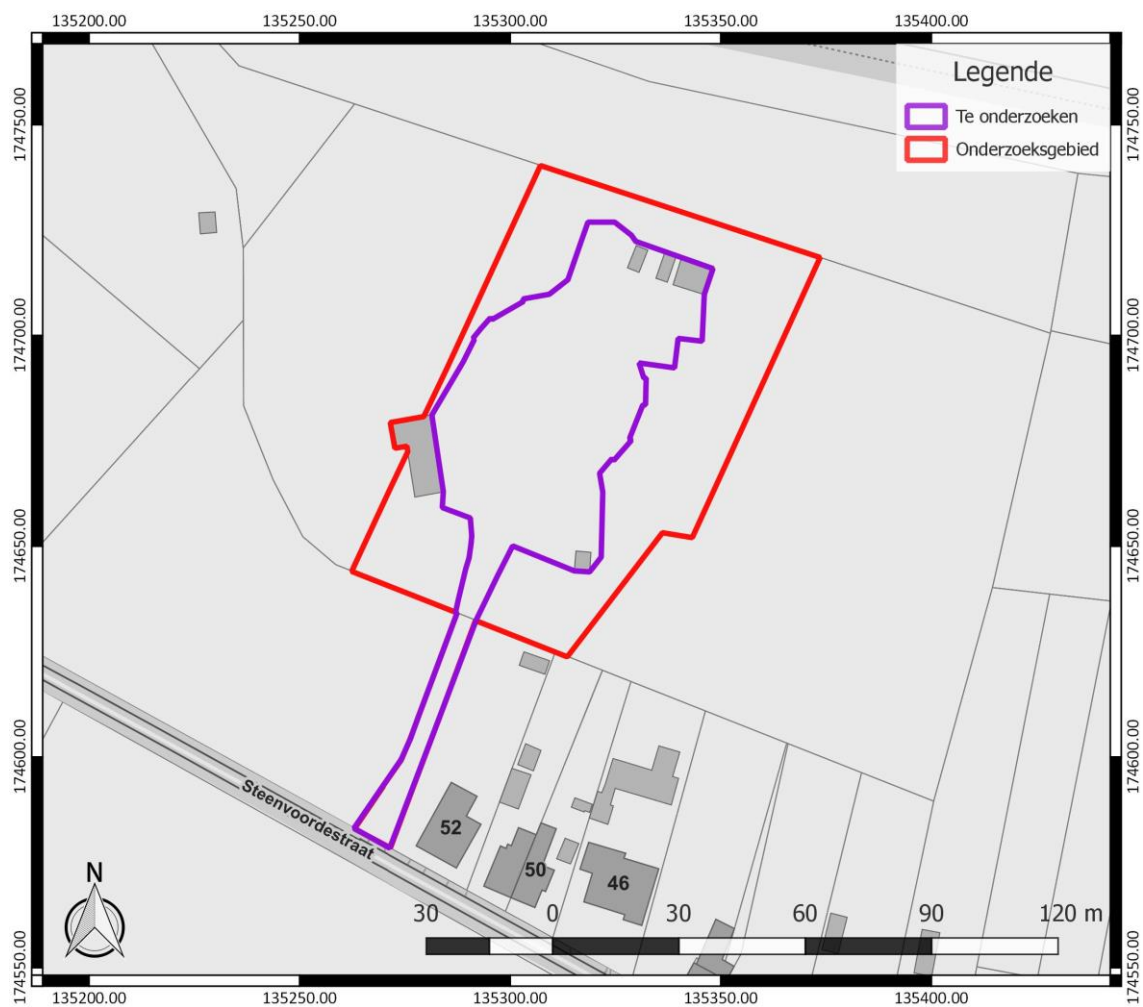
2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Er is een verwachting naar archeologische resten uit de steentijd, de metaaltijden, de Romeinse tijd, de middeleeuwen en de nieuwe tijd. Op basis van de gebruiksevolutie van het terrein zijn geen grootschalige verstoringen van het bodemarchief te verwachten. Wel is het opmerkelijk dat de bodemkaart ten opzichte van de omringende terreinen een afwijkende bodem aangeeft. De verklaring hiervoor, een natuurlijke of een antropogene oorsprong, dient verder onderzocht te worden. Gezien het archeologische potentieel van het onderzoeksgebied en de negatieve impact van de geplande werken op het bodemarchief is bijkomend archeologisch vooronderzoek aangewezen in de zone waar bodemingrepen gepland worden. Het betreft een zone van ca. 3526 m² (Figuur 34).

Voor het verdere vooronderzoek wegen we verschillende onderzoeksmethodes af. Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Het potentieel op kennisvermeerdering is voor deze onderzoekstechniek te beperkt. Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat het volledige terrein bebost en bebouwd is.

Landschappelijk bodemonderzoek is wel relevant om de bewaringstoestand van de bodem en het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites beter in te kunnen schatten. Het kan ook helpen de aanduidingen op de bodemkaart te verifiëren of te nuanceren en te verklaren. Afhankelijk van de bewaringstoestand van de bodem en het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites is mogelijk bijkomend onderzoek naar steentijd artefactensites nodig.

Tot slot dient ook een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd te worden om na te gaan of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn. Deze onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt.

Figuur 34: Afbakening van de zone waarin de werkzaamheden plaatsvinden, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

3 Samenvatting

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Er is een verwachting naar archeologische resten uit de steentijd, de metaaltijden, de Romeinse tijd, de middeleeuwen en de nieuwe tijd. Op basis van de gebruiksevolutie van het terrein zijn geen grootschalige verstoringen van het bodemarchief te verwachten. Wel is het opmerkelijk dat de bodemkaart ten opzichte van de omringende terreinen een afwijkende bodem aangeeft. De verklaring hiervoor, een natuurlijke of een antropogene oorsprong, dient verder onderzocht te worden. Gezien het archeologische potentieel van het onderzoeksgebied en de negatieve impact van de geplande werken op het bodemarchief is bijkomend archeologisch vooronderzoek aangewezen in de zone waar bodemingrepen gepland worden.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Louis, A., 1957: *Bodemkaart van België: Verklarende tekst bij het kaartblad Asse 87 W*, Gent.

Reyns, N./J. Bruggeman/M. Van Celst, 2011: *Archeologisch vooronderzoek Ternat – Brusselstraat 33 “Hof ten Berg”*, Bornem (Rapporten All-Archeo bvba 054).

4.2 Websites

Cartesius (2020)
<https://www.cartesius.be>

Centrale Archeologische Inventaris (2020)
<https://cai.onroenderfgoed.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2020)
<http://dov.vlaanderen.be>

Gemeente Ternat (2020)
<https://www.ternat.be/>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2020)
<https://geo.onroenderfgoed.be/>

Geopunt Vlaanderen (2020)
<http://www.geopunt.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2020)
<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2020)
<https://www.onderzoeksbalans.be>

Scouts Ternat “De Geuzen” (2020)
<http://www.degeuzen.be/>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

